

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U ZAGREBU

GOD. VII

ZAGREB 1983.

BR. 12

Članci i rasprave

IZVJEŠTAJI POREČKIH BISKUPA SVETOJ STOLICI (1588 – 1775)

Ivan GRAH

UVOD

O prvim počecima kršćanstva u Istri, napose u Poreču, mnogo se pisalo u prošlom i u ovom stoljeću. Kandler, svestran i plodan povjesničar prošloga stoljeća bio je kategorički ustvrdio da ni jedna Crkva u Istri nije bila hijerarhijski organizirana prije 524. godine kada je papa Ivan I na prijedlog bizantinskog cara Justina I i pristanak kralja Teodorika osnovao istarske biskupije i naredio prijenos tijela svetih mučenika u novoosnovane biskupije: sv. Mavra u Poreč, sv. Eufemije u Cissu kod Rovinja i sv. Nicefora u Pićan. Iste je godine labinska crkva dobila relikvije sv. Justa, tršćanskog mučenika i zaštitnika biskupije.¹

Godine 1846. pod glavnim oltarom Eufrazijeve bazilike u Poreču bio je otkriven kameni ulomak sarkofaga s natpisom koji spominje sv. Mavra, biskupa i mučenika i koji su stručnjaci datirali na prelaz iz IV u V stoljeće,² dok Ante Šonje datiranje pomiče na drugu polovinu IV stoljeća.³ Na temelju arheoloških nalaza može se sa sigurnošću tvrditi da je porečka crkvena općina već oko 250. godine bila organizirala i imala vlastitoga biskupa. Stručnjaci se jedino razilaze u datiranju mučeništva sv. Mavra: da li za vrijeme Valerijanova progonstva (253–260) ili za Aurelijeva (270–275) ili Dioklecijanova (284–305).⁴ Na temelju svojih istraživanja, Ante Šonje je došao do zaključka da je sv. Mavro podnio mučeničku smrt u Poreču za vrijeme Decijeva progonstva (249–251), a sv. Eleuterije za Dioklecijanova (304).⁵

1 Pietro KANDLER, *Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale*, Trieste 1855, str. 10. (dalje *Indicazioni*); isti, *Fasti sacri e profani delle chiese episcopali di Parenzo e Pola*, Parenzo 1883, str. 6 (dalje *Fasti*).

2 Francesco BABUDRI, *I vescovi di Parenzo e la loro cronologia*, AMSI XXV, Parenzo 1909, str. 179 (dalje *I vescovi*); isti, *Parenzo nella storia ecclesiastica*, AMSI XXVI, Parenzo 1910, str. 87. (dalje *Parenzo*); Francesco LANZONI, *Le diocesi d' Italia dalle origini al principio del VII secolo*, Faenza 1927, II vol. str. 850. (dalje *Le diocesi*).

3 Ante ŠONJE, *Zbornik Porestine*, Poreč 1971., str. 224; *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1979., str. 264. (dalje *Leksikon ikonografije*).

4 Giuseppe CUSCITO, *Cristianesimo antico ad Aquileia e in Istria*, Trieste 1977, str. 143. (dalje *Cristianesimo*).

5 Ante ŠONJE, *Zbornik* str. 225; *Leksikon ikonografije* str. 264.

Porečka je biskupija bila u prošlosti najprostranija i najbogatija istarska biskupija. Porečki su biskupi kroz raniji srednji vijek bili feudalni gospodari gotovo čitave biskupije, ali im se svjetovna vlast suzavala kroz stoljeća i svela na sam gradić Vrsar s lukom. Međutim, i ta je Vrsarska grofovija zadavala teške brige biskupima, na poseban način sa strane mletačkih vlasti koje su je 1778. definitivno ukinule. Kroz više stoljeća politička granica dijelila je porečku biskupiju na mletački i austrijski dio. Ta je činjenica urodila bolnim i teškim posljedicama u vođenju i upravljanju biskupijom. Ista je bila i sudbina pulske, pićanske i tršćanske biskupije.

Ovi izvještaji obuhvaćaju razdoblje od 1588. do 1775. godine: kroz ovo je vrijeme 11 učenih i vrijednih biskupa predvodilo biskupiju sv. Mavra. Oni su vjerno opisali u trogodišnjim relacijama Svetoj Stolici svoj rad i nastojanje, prijedloge i želje, uspjehe i neuspjehe oko obnove biskupije, klera, redovnika i vjernika u duhu Tridentinuma.

1. CEZAR DE NORES (1573–1597)

Biskup Cezar de Nores potječe iz grofovskih porodica Cipro i Tripoli, bio je doktor obaju prava i arhidakon Paphosa na otoku Cipru. Papa Grgur XIII imenovao ga je 1585. apostolskim vizitatorom akvilejske biskupije gdje je nastojao pomiriti duhove u vezi s ukidanjem akvilejskog i uvođenja rimskog obreda. Kao porečki biskup na pokrajinskom akvilejskom saboru koji se 1586. održao u Vidmu (Udine) branio je glagoljicu i obranio upotrebu staroslavenskih misala i brevijara.⁶

6 Francesco BABUDRI, *I vescovi* str. 266; Mario PAVAT, *La riforma tridentina del clero a Parenzo e Pola*, Roma 1960, str. 87 (dalje *La riforma*); *Centro di ricerche storiche Rovigno*, Atti vol. XI, str. 428–431 (dalje *Atti*): rovinjski kanonik Tomaso Caenazzo zamjera biskupu de Noresu da je zanemarivao kanonske pohode, da je bespravno prisvojio prepozitsku kuću u Rovinju 1584. godine, da je bio sklon nepotizmu obzirom na imenovanje prepozita i da je ošinio interdiktom Rovinjce što su 1586. previše bučno i plesom proslavili zaštitnicu sv. Eufemiju. Rovinjci su odmah poslali delegaciju u Vrsar da s biskupom riješi nemili incident, ali je biskup nije htio primiti. Rovinjci su se zatim obratili duždu i papi, no ostao je nepoznat ishod u vezi s interdiktom, dok je kuća ostala u vlasništvu biskupa za što svjedoče kasnije relacije i Bernardo Benussi (*Storia documentata di Rovigno*, Trieste 1962, str. 318–321. (dalje *Storia*). Kanonik Giovanni Pesante (*La liturgia slava*, Parenzo 1893, str. 112. (dalje *La liturgia*), vjerojatno iz naci-šovinističkih pozicija, umuje da i slavni ljudi znaju biti pristrani i ustrajni u nekim fiksnim idejama: takve su bile i de Noresove glede upotrebe glagoljice i akvilejskog obreda u granicama patrijarhata. Babudri (Parenzo str. 139.) piše da se biskup de Nores naprezao da se pošto-poto sačuvaju sve pokrajinske pojave u Crkvi i konkretno u ovome kraju akvilejski obred i upotreba staroslavenskoga jezika u bogoslužju motivirajući svoj stav činjenicom da će nekato-lici koji su se zajedno s katolicima naselili u Istru lakše i gotovo neprimjetno prihvatiti katoličku vjeru duljom upotrebom glagoljice te da će svećenici–glagoljaši moći preživjeti jedino vršenjem bogoslužja na narodnom jeziku. Benussi (*Storia* str. 270.) i Vjekoslav BRATULIĆ (Rode Noresa obvezao da će uzdržavati svećenika Hrvata za novonastalo naselje. Babudri zaključuje da je taj biskup bio dorastao i za kardinalsku čast, dok Pavat ističe da je papa Grgur XIII visoko cijenio revnost i obnoviteljski duh biskupa de Noresa kad ga je imenovao apostolskim vizitatorom Akvileje. Giuseppe CUSCITO (*Sinodi e riforma cattolica nella diocesi di Parenzo*, AMSI XXIII n. s. Trieste 1975, str. 28 (dalje *Sinodi*) donosi najpovoljnije sudove i ocjene koje je o njemu pokupio u Poreču apostolski vizitator Valier 1579. U župnoj crkvi Svetoga Petra u Šumi, bivšoj pavlinskoj koju je bio posvetio de Nores uklesane su na spomenploči i ove riječi: „...Praesulum decus – Magnus virtutum – Paupertate ogevitus – Pastor bonus in populo – Clarus universis quia clarus meritis...”

Biskup Cezar de Nores uputio je Svetoj Stolici tri izvještaja: prvi 1588. i drugi 1592. ponio je u Rim porečki kanonik i doktor obaju prava Tarkvinije Franzelin, treći 1596. vrsarski župnik Mihael Valle. Punomoć za obavljanje pohoda i izručenje relacije sastavili su notari Julije Poistor, Jakov Paliario i Aleksandar de Nicolais, kao svjedoci bili su prisutni Krizolog Condini i Ivan Bassari, zatim Andrija Ercelio, Pashalin Pasino i Vital Cerentano uz konvalidaciju podeštata Bernarda Georgisa i Benedikta Pasqualina.

Na početku svih relacija biskup se opravdava žaljenjem što ne može osobno pohoditi rimske bazilike i predati izvještaje navodeći kao razloge: opasnosti na putu, starost i bolest. U priloženom liječničkom uvjerenju Petar Verderio, medicus—fiscus navodi da časni pacijent boluje od više tjelesnih nemoći, klonulosti, slabih živaca i otežanog hodanja zbog rana, itd. Sažetak relacija: porečka se biskupija nalazi dijelom u Mletačkoj republici dijelom u Austrijskoj carevini i sav narod živi po kršćanskim načelima osim zapovjednika Pazinske grofovije kape tana Jurja⁷ koga je nadvojvoda maknuo na biskupov zahtjev (1588). Pred ne mnogo godina biskup je ustanovio da u Pazinu ima više otpadnika od pravovjerja, ali su se uz pomoć pobožnoga vladara vratili pravoj vjeri te se osjeća porast pobožnosti, naročito ako je Sveti otac slučaj preporučio nadvojvodi Ernestu (1592). Biskup moli svetoga oca da preporuča nadvojvodi Ferdinandu da ne dozvoli postavljanje nekatolika za kapetana Pazinske grofovije, jer je raniji kapetan de Chachioner prigrlivši i šireći vjerske zablude prouzročio mnoga zla; takvi ljudi ne bi smjeli ni boraviti u Pazinu.⁸

7 Radi se o Jurju Primiceriju koji je 1586–87. bio zamjenik kapetana i upravitelj Pazinske grofovije u ime braće von Keutschach, bogate obitelji iz Koruške. Iz biskupova pisanja može se zaključiti da je Primicerio bio gorljivi pristaša protestantizma i kao takav iz Pazina potjeran.

8 Ni Kandler (*Indicazioni*, str. 156.) ni de Franceschi (*Storia documentata della Contea di Pisinno*, AMSI, Venezia 1963) ne spominju tog kapetana: možda se radi o Zechorneru ili o nekom drugom koji je mogao voditi grofoviju za vrijeme feudatara Mosconija (1534–1558) ili Schwetkovitza (1558–1570). Alessio Mosconi, Talijan iz Bergama, bio se nastanio u Ptuju i kao bogati trgovac kupio grofoviju doselivši u Pazin. Njegova dva sina, Ivan i Kristofor, već oko 1540. postali su simpatizeri protestantizma s čijim su se idejama upoznali u Njemačkoj ili kao studenti ili kao trgovci. Ivan Mosconi, inače osnivač pazinskoga hospotala, uvijek piše u oporuci o Luterovim idejama 1541. godine. I njegova majka Eufrosina r. Pramperger novčano je pomagala širenje protestantskih knjiga. Pored kapetana Schwetkovitza i njegova nasljednika baruna Khewenhullera i druge uglednije porodice, njemačke i talijanske, prihvaćale su Luterove ideje i širile ih u Pazinu i okolici. Camillo de Franceschi (*Storia*, str. 218) navodi da se u Pazinu u kratko vrijeme rasplamsao novi vjerski pokret koji je ostavio osjećaj nezadovoljstva i pasivnosti u narodu koji je bio tradicionalno konzervativan, neuk i sumnjičav na činjenicu što njegovi feudanci i tlačitelji tako gorljivo prihvaćaju novine. Izgleda da povratak pazinskih feudalaca i plemića pravovjerju nije bio tako jednostavan i brz kako izvještava biskup de Nores. Pazinski svećenik Cvečić koji je bio prešao na protestantizam obratio se barunu Ungandu sa željom da štiti kod cara i vlasnika grofovije nesmetan rad i život protestanata u Pazinu. Kad je Stjepan Konzul 1562. god. doputovao u Pazin javno ga je primio i prihvatio njegove ideje kapelan Živčić. Župnik—prepozit Križanić, prepisivač Istarskog razvoda, bio se zbog bolesti preselio u Žminj i nije htio ni čuti kamoli primiti i razgovarati s Konzulom, smatrajući upravo njega krivim za novonastalo stanje u Pazinu te je poručio svom kapelanu da ga potjera iz prepoziture. Živčić je protiv volje Križanićeve zadržao i častio Konzula, smjestivši ga čak u njegovu sobu. Drugi su širitelji protestantizma bili neki članovi porodica Barbo i Nikolić koji su se zadvojili Luterovim zabludama na sveučilištu u Tubingenu. Ove spominje i pićanski biskup Zara (usp. CCP 6, str. 7. i 24.). Porečki je biskup i nakon Križanića postavljao za pazinske prepozite učene i sposobne svećenike, mahom talijanskog porijekla prema pisanju de Franceschi-

U biskupiji ima zloporaba koje se nastoje iskorijeniti. Zato biskup obavlja redovite godišnje pohode župa (1588). Ima i praznovjerja koje je biskup otkrio (1592) i koja sramote Dalmaciju i Istru⁹: o toj pojavi pisao je i pater inkvizitor. Biskupu i kaptolu velike brige zadaju Morlaci¹⁰ koje su Mlečani naselili na porečki ager kao kolone. Oni su naprosto uskratili davati obaveznu desetinu svih plodova, jedini prihod kaptola, pa kanonici žive u krajnjoj bijedi i polako se odriču kanonikata. Crkvene sankcije i kazne ne koriste. Biskup se obratio svetom ocu i nunciju u Veneciju te sam tri puta uz životnu opasnost putuje u Veneciju da senatu obrazloži jedno stanje kaptola i napete odnose s novim stanovnicima. Konačno se došlo do sporazuma koji je sada predan svetom ocu i čekamo odobrenje (1596).¹¹

U kaptolu postoje dvije časti poslije biskupove: arhiđakon i arhiprezbiter te deset kanonika (1952).¹² Svi se kanonici uzorno vladaju iako žive bez prihoda. Od pamtivijeka primali su desetinu svih plodova iz porečkog agera, koja je, zapravo sva pripadala biskupu. Budući da pridošlice uskraćuju davanje desetine, kanonici su biskupu izručili katedralu i kanonikate i razišli se u potragu za uvjetima življenja (1592). Biskup je

ja (Storia, str. 353), jer su se tako suglasili Sveta Stolica, biskupi i državne vlasti. Tokom XV. st. prepoziti su bili pretežno Nijemci, jer su vlasti nastojale Pazin germanizirati. Od 1531. do 1571. prepozituru su vodili Hrvati: Golubić, Ivanić, kasniji pićanski biskup i Križanić; od 1571. do 1622. Talijani Gentilini, Mirex, Zara, kasniji pićanski biskup i Scarlichio, kasniji tršćanski pa ljubljanski biskup. Sigurno su pazinski franjevci i supetarski pavlini uz prepozite te porečke i pićanske biskupe pružili jači otpor prodoru protestantizma kao i stav Habsburgovaca.

- 9 Biskup ne govori o kakvom se praznovjerju radilo: vjerojatno je bilo prošireno čaranje, gatanje, razne čarolije, uroci, nošenje čarobnih predmeta itd.
- 10 Novi doseljenici iz raznih strana Dalmacije koje su Mlečani naseljavali u više navrata širom mletačke Istre gdje je stanovništvo bilo prorijeđeno usljed kuge, malarije i ratova. Biskup spominje samo Morlake, međutim se u Poreču naselila 1580. skupina grčkih prebjega iz otoka Kandije te 1592. i 1595. po jedna grupa Albanaca. Hrvatske izbjeglice počele su stizati na Poreštinu od 1525. godine dalje. Najintezivnije naseljavanje hrvatskoga življa na porečki ager odvijao se od 1570. do 1593. godine (usp. Babudri, Parenzo str. 191; Pesante, La liturgia str. 106.; Bratulić, Rovinjsko selo str. 7–11).
- 11 Doseljenici su se teško prilagođavali u novom kraju i u novim prilikama i gotovo nikako obvezama i običajima koji su bili uhodani u Poreču i okolici. Država im je besplatno dijelila zemlju i kuće, oslobađala ih svih urbarijalnih podavanja i do 20 godina. A među došljacima bilo je svakakvih elemenata, sklonih neradu, lutanju, skitnji, krađi, pljački, osveti, paljenju šuma i usjeva itd. i kao takve osuđivali su ih starosjedioci te duhovne i civilne vlasti (Pavat, La riforma, str. 46.). Teško je bilo uvesti neki red za civilne vlasti, još teže za crkvene, jer se doseljenici nisu držali ni sporazuma koje su ranije sami potpisali. Više o tome kod: Mile Bogović, Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine, KS, Zagreb 1982., passim.
- 12 Porečki kaptol ima drevnu prošlost (Pavat, La riforma str. 207): spominje se već 543. godine, sastavljen od višeg i nižeg klera s dignitetom arhiđakona i arhiprezbitera. God. 1222. biskup Adalper odredio je da mora imati deset kanonika nadarbenika. Biskupovu je odluku potvrdio par godina kasnije patrijarh Bertold i 1233. ozakonio papa Grgur IX. Skladno sa sinodalnim konstitucijama iz 1310. porečki je kaptol imao isključivo pravo biranja i kooptiranja kanonika, pravo koje je papina kurija sredinom XVI. st. sebi pridržala. Izgleda da je kaptol imao pravo biranja biskupa, pravo koje mu je oduzeo papa Ivan XXII 1322. i ponovio papa Benedikt XII 1333. godine. U XV. st. broj je kanonika bio podignut na 12; 1565. spominje se kanonik skolastik, a 1654. kanonik teolog i kanonik pokornik; 1828. kaptolske su časti bila zamijenjene sa službama prepozita i dekana, pridržane Svetoj Stolici. Kaptol je djelovao do 1948., ali pravno i dalje postoji, dapače ove je godine bio obnovljen, ali u manjem sastavu. U Poreču postoji bogat arhiv o milenijskom radu ove drevne ustanove.

teškom mukom otvorio sjemenište 1578. za 20 učenika. Papa Grgur XIII ukinuo je franjevački samostan svetoga Pavla Pustinjaka i prihod od 30 dukata odstupio sjemeništu (1588).¹³ Već 1592. sjemenište je bilo zatvoreno zbog pomanjkanja prihoda i beneficija u mletačkom dijelu biskupije, dok austrijske vlasti ne dozvoljavaju da se prihodi nekih beneficija koriste za sjemenište koje postoji u mletačkom dijelu. Biskup je prisiljen zamoliti papu da mu isposluje koji izvor prihoda od 100 dukata u Padovi ili Trevisu.¹⁴ Biskup moli također papinu preporuku da četiri klerika glagoljaša budu primljena u Loretski zavod, gdje se školuju mnogi Dalmatinci.¹⁵ Biskup moli dozvolu da smije primiti u svoju biskupiju neke svećenike iz istoga zavoda za Hrvate kojih ima mnogo među pridošlicama, dapače želi otvoriti sjemenište za glagoljaše, jer je to imperativ vremena. U katedrali nema više klerika koji bi uveličavali službu božju u koru i kod oltara (1592).

U biskupiji ima više zbornih i mnogo župnih crkava: sve predvode kanonici i župnici uzornoga vladanja. Svi se služe hrvatskim jezikom, posjeduju jedva brevijar i stari misal¹⁶ i još po koju knjigu. Biskup se više puta obraćao papama s molbom da se tiskaju

13 Očita biskupova greška, jer se radi o benediktinskoj opatiji sv. Elizabete kod Motovuna na lokalitetu Sašinski potok. Samostan je od 1467. do ukinuća pripadao pavlinima, zapravo su ga oni smatrali svojim vlasništvom i dalje, jer njihov provincijal fra Jakov Ivanković kao vizitator istarskih samostana 1637. ističe da im ga je oduzeo porečki biskup s namjerom da ondje otvori sjemenište (Kaj, VI, 6, str. 19; Sveti Petar u Šumi, pretisak iz časopisa Istra br. 10/1978., str. 66). Taj je samostan na biskupov prijedlog ukinuo papa Grgur XIII 1579. i odlučio da se prihodi i prava na desetinu i regalije vežu za novoosnovano sjemenište u Poreču (Kandler, Indicazioni 65; Babudri, Parenzo str. 137; Ostojić, Benediktinci III, str. 107; Pavat, La riforma str. 271). Apostolski vizitator Valier pregledao je 1579. sjemenište i pohvalno se izrazio napominjući da se klerici uzdržavaju djelomično i sredstvima svojih roditelja (Pavat, La riforma str. 188).

14 Biskupova se želja nije ostvarila te se sjemenište nije moglo opet otvoriti za veći broj klerika, nego se školovalo onoliko klerika koliko su prihodi dozvoljavali do 1598.

15 Papa Grgur XIII (1572–1585), osnivač i obnovitelj većih i manjih kolegija u Rimu za formaciju klera iz raznih naroda (Seppelt–Schwaiger, Storia dei papi III, Roma 1964., str. 402) obnovio je Ilirski zavod u Loretu, gdje se besplatno školovalo 36 klerika iz ilirskih zemalja. Papa Urban VIII je 1627. odredio da 20 mjesta bude rezervirano za kandidate iz dalmatinskih biskupija od Budve do Osora, ostala su mjesta mogli zauzeti klerici iz krajeva koje su okupirali Turci i iz Hrvatske (Pesante, La liturgi str. 78; Bogović, Katolička Crkva str. 132). Istra nije bila uključena u ilirske zemlje te su istarski biskupi uzalud molili da njihovi klerici budu primljeni u Ilirski zavod u Loretu. Značajna je bila de Noresova zamisao da u svojoj biskupiji otvori sjemenište za glagoljaše, kad nije bio uspio osigurati koje mjesto za svoje klerike u Loretskom zavodu. Vjerojatno je o tom problemu govorio i na pokrajinskom saboru u Udinama 1596. godine gdje su bili prisutni svi istarski biskupi. Saborski su oci u Udinama uputili biskupima iz ilirskih krajeva želju da nadarenije klerike šalju u latinske škole kako bi vremenom mogli uvesti rimski brevijar, misal i ritual i, naravno, latinski jezik. Ostvarenje te želje bilo je pripušteno pastoralnoj razboritosti istarskih biskupa, jer se „izvršenje ne može narediti” (Giacomo MARCUZZI, Sinodi aquileiesi, Udine 1910., str. 265). Istarski su biskupi videmsku želju nastojali ostvariti. Biskup de Nores pokušao je barem novim stanovnicima osigurati hrvatske svećenike, školovane u Loretu, kad to pravo nisu imali starosjedinci njegove biskupije, argumentirajući to činjenicom da ti doseljenici potječu iz ilirskih krajeva. Neki talijanski povjesničari zastupali su i još danas zastupaju tezu da su staroslavensko bogoslužje donijeli u Istru glagoljaši upravo za vrijeme tih većih naseljavanja iz Dalmacije od XV. stoljeća dalje.

16 Stari Misal bio je vlastiti misal akvilejske metropolije koja je od pamtivijeka imala i vlastiti obred tzv. ritus patriarchinus, ukinut 1596. godine kad je bio uveden rimski obred i rimske liturgijske knjige. Biskup de Nores je tolerirao stare misale i brevijare, latinske i staroslavenske, i nakon njihova ukinuća i zabrane za razliku od pićanskoga biskupa koji je bio naredio svojim svećenicima da iste spale ili predaju na biskupiju (Usp. CCP 6, str. 17–19).

liturgijske knjige i dobio mnoga obećanja i opet zaklinje kardinale kongregacije da porade oko tiskanja liturgijskih knjiga toliko potrebnih ne samo ovoj biskupiji, nego i čitavoj Istri, Dalmaciji i drugim pokrajinama gdje se hrvatski govori (1592). I opet biskup de Nores ističe da svi hrvatski krajevi vape za staroslavenskim liturgijskim knjigama¹⁷ te ne bude ništa korisnije ni Bogu draže ako njegova Svetost nešto pozitivno poduzme („... si provisum fuerit, nihil utilius, nihil Deo magis gratum atque acceptum a Sanctitate sua effici poterit” – 1596).

U biskupiji ima više samostana i samostančića (coenobiola) s jednim do dva, najviše tri redovnika koji žive bez vršenja pravila, ne baš uzorno i bez ikakve veze s biskupom, koji traži papinu ovlast da ih smije pohoditi i dovesti u stegu (1592).

Biskup moli novčanu pomoć od 4000 zlatnika (aureorum): 1000 za sjemenište, 1000 za klerike i 2000 za osnivanje nabožnih ustanova (1592).¹⁸

2. IVAN LIPOMANO (1598–1608)

Biskup Ivan Lipomano¹⁹, rodom iz plemićke mletačke porodice, bio je imenovan porečkim biskupom a da još nije bio posvećen za svećenika. Za vrijeme interdikta kojim je papa Pavao V bio ošinio Mletačku republiku zbog ograničavanja crkvene jurisdikcije, biskup je nastojao biti lojalan duždev podanik i dobar papin biskup. Odrekao se biskupije 1608. i umro 1613. godine.

Biskup Lipomano napisao je 4 relacije: prvu je 1600. odnio u Rim svetvinčentski župnik Stjepan Kain (Cainus, Caino). Punomoć mu je sastavio u rovinjskoj biskupovoj rezidenciji notar i kancelar kurije, Mantovanac Aleksandar de Nicolais, kao svjedoci spominju se Ivan, Pavao i Ivan Firminno, građani Rovinja i dvigradski kanonik Ivan Ratico, rodom iz Vicenze. Akt je konvalidirao sam biskup. Prva Lipomanova relacija nije stigla naslovniku, jer u drugoj relaciji koju je Kain ponio u Rim biskup moli odrešenje od eventualne cenzure. Prijepis prve relacije, treću i četvrtu, u Rim je odjednom 1607. odnio vrsarski župnik Mihael Valle. Interesantno da je sve Lipomanove relacije predao zajedno na kongregaciji 1607. biskupov prokurator u Rimu, kardinal Murialto, sve su primljene 10. srpnja 1608. Kardinal je četvrtu relaciju ispravio i prepisao, ali je predao i original koji je bio njemu naslovljen. Prva relacija obuhvaća Lipomanovo biskupovanje do 1600. godine, druga do 1603, treća 1606. i četvrta iza 1606. do odreknuća.²⁰

17 Biskup ne misli samo na potrebe svoje i istarskih biskupija, gdje su bile ukinute ranije liturgijske knjige zajedno s vlastitim akvilejskim obredom, nego i na dalmatinske biskupije gdje se osjećalo veliko pomanjkanje liturgijskih knjiga, a posebno misala. Međutim, prošlo je više od 30 godina prije negoli je Propaganda tiskala Levakovićev misal (Jerko FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara*, KS, Zagreb 1975., str. 110).

18 Brojevi i datumi u zagradama odnose se na brojeve i godine kada su relacije bile upućene u Rim.

19 Vlastoručno se tako potpisivao, dok mu svi prezime pišu Lippomano. Za biografske podatke usp. Babudri, *I vescovi* str. 266; Pavat, *La riforma* str. 88; *Hierarchia catholica*, vol. IV, Padova 1967, str. 274.

20 Mnogo je muke zadalo datiranje Lipomanovih relacija, jer trogodišta broji ili prema svom biskupovanju ili prema kronološkom trogodištu te tako ispada da je prije napisao četvrtu negoli prvu.

Sadržaj relacija: Sveti Mavro zaštitnik je porečke biskupije koja se nalazi u Istri. U sastavu je oglejskog patrijarhata, graniči južno s pulskom biskupijom, istočno s pićanskom i zapadno s morem.²¹ Poreč je gotovo napušten, jer su žitelji iselili zbog nezdravog zraka.

Stolni kaptol ima deset kanonikata i dva digniteta, arhiđakonat i arhiprezbiterat. Mjesta su popunjena, ali su prihodi gotovo nikakvi, jer ima malo stanovnika i kolona; sela porečkog agera²² nenaseljena su i ono malo žitelja odvažno uskraćuje davanje desetine kaptolu te ne koriste ni pravo ni crkvene kazne. Dovedeni kanonici s one strane Jadrana odriču se časti i službe (I rel.). U uskraćivanju desetine posebno se ističu stanovnici Vabriga i Frata (II i III).²³ Od drevnih vremena postoji deset kaptolskih prebenda kao donacija desetine porečkih biskupa – stoga biskup uživa patronatsko pravo.²⁴ Novi stanovnici zvani Morlaci vodili su mučan spor s kaptolom glede davanja desetine te je u krilu kaptola zavladao takva bijeda da kanonici ne mogu u Poreču živjeti, već izručuju biskupu beneficij te idu u potragu za boljim uvjetima života i rada. Spor je bio kompromisno riješen i okončan na veliku štetu kaptola. Stoga kanonička mjesta zjape prazna zbog kukavnih prihoda i nezdravog podneblja. Biskup moli da slučaj riješi sveti otac (IV). Prva čast iza biskupove je arhiđakonat, puki naslov bez prihoda, ranije se do dodjeljivao jedino kanoniku porečke Crkve, a nakon tridentskih propisa nitko se ne želi obratiti Svetoj Stolici za isposlovanje te časti (IV). Za vrijeme prve vizitacije biskup je ustanovio da ima mnogo svećenika Hrvata koji osim misala i staroga brevijara tiskana u njihovom jeziku nemaju drugih knjiga na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku. Dapače, neki se služe tim knjigama pisanim rukom. Biskup je konstatirao da se za primanje nižih redova zahtjevalo da klerici znaju čitati iz ilirskog misala i brevijara (I). Vrlo malo ima klerika u gradu i u biskupiji i gotovo svi su neuki (ignorantes), ne uče latinski ni talijanski, nego samo hrvatski²⁵, a na tom jeziku nema knjiga za učenje crkvenih disciplina. I svećenici posjeduju jedino misal i brevijar i još po koju knjigu, tako da iz neznanja dodaju ili ispuštaju bitne riječi u Vjeronanju, Očenašu i Anđeoskom pozdravljenju. Biskup nastoji da to isprave (II i III).

Biskup je teškom mukom otvorio sjemenište i uzdržava ga pretežno vlastitim sredstvima (I); biskup već četiri godine uzdržava u sjemeništu 12 učenika, učitelja i poslugu:

21 Izostavio je navesti da sjeverno graniči s tršćanskom i novigradskom biskupijom.

22 Porečki je ager zadržao naziv i granice koje su mu bili još Rimljani odredili. Pastva je agera od najranijih vremena bila povjerena kaptolu, a stanovnici su bili obvezani na davanje crkvene desetine.

23 Vabriga i Frata bila su periferna sela agera, vrlo opustošena te su ovamo Mlečani naseljavali izbjeglice iz Dalmacije i Crne Gore 1560., 1579., 1584., 1589. i 1590. godine. Kasnije su ta naselja postale župe i 1848. sjedinjene sa župom Tarom.

24 Sam taj podatak svjedoči za drevnost kaptola, nastalog u vremenu kad su porečki biskupi bili feudalni gospodari agera. U kaptolskom arhivu postoji prijepis Konstantinove darovnice iz 323. godine, zatim druge kasnije darovnice careva potvrđene sa strane mletačkih dukala.

25 Iz biskupovih se riječi može zaključiti da je i u samom Poreču prevladavao hrvatski elemenat i zato nije ni malo čudna činjenica što je predšasnik de Nores kanio otvoriti hrvatsko glagoljaško sjemenište. God. 1600. broj je klerika bio pao na pet: poučavao ih je kanonik Zvane Calvano. Pavat (La riforma, str. 190) piše da je biskup kanio preseliti sjemenište u Vrsar, međutim u relaciji se spominje Rovinj.

neki su zbog nezdravoga zraka umrli, drugi zbog siromaštva ne mogu duže ostati, a biskup moli dozvolu da smije sjemenište preseliti u Rovinj, gdje pretežno i sam boravi čkom dijelu biskupije nema beneficija koje bi se mogle vezati uz sjemenište, u austrijskom dijelu ima ih više, ali civilne vlasti ne dozvoljavaju da se ti prihodi koriste za ustanovu izvan državnih granica. Biskup sve poduzima da sjemenište može opstojati, ukinuo je čak, zamoljen od mudrih ljudi i kanonika, dva kanonikata i prihode podijelio između preostalih kanonika i sjemeništa, kako bi prve zadržao, a druge podržao (I). U sjemenište prima samo domaće klerike i kanonikate dijeli jedino domorocima (I). Biskup moli dozvolu da smije sjemenište preseliti u Rovinj, gdje pretežno i sam boravi zbog zdravije klime. U Rovinju je biskup Cezar ostavio neka dobra i oporučno naredio da se 200 dukata godišnje podijeli siromasima Poreča, Vrsara i Savičente. Biskup predlaže da se spomenuta svota upotrijebi za uzdržavanje siromašnih klerika koji će tako biti bolje poučeni te će kasnije moći poučavati vjernike, jer ako su sami nepoučeni, kako će moći druge poučavati (II i III). Ima u Rovinju i poseban prihod kao taksa od svih beneficija u visini od 50 dukata koji bi se mogli ustupiti sjemeništu (III).

Prigodom preuzimanja biskupije biskup je izdao konstituciju da neće pripustiti tonzuri kandidata koji ne zna govoriti talijanski, nižim redovima klerika koji ne zna čitati i pisati talijanski; mnoga su naime djela prevedena na talijanski da klerici lakše uče teološke discipline što će im kao svećenicima kasnije trebati. Za više će se redove tražiti da klerici uče latinski i iz latinskih udžbenika (I i II).

Skladno s uputama pape Siksta V biskup nije pripustio ređenju nijednog Hrvata, budući da nemaju vlastite imovine ni beneficija živeći od milostinje, ali se zbog toga osjećaju nestašica klera i još će se veća osjetiti; u biskupiji ima već župnih crkava bez župnika. Biskup ne želi prekršiti papine instrukcije, ali vruće želi da sveti otac nešto poduzme, moli barem po koje izuzeće i zaklinje papinu dozvolu da smije poslati kojeg klerika u Ilirski zavod da i ovoj biskupiji nekad sine koji tračak svjetla („... lucem aliquam huic Dioecesi aliquando afferre possit” – IV). Biskup je jedan kanonikat pretvorio u skolastikat uz obvezu da dotični nadarbenik poučava gramatiku i druge predmete u sjemeništu (I).

U biskupiji nema heretika, ali je biskup otkrio u prvoj vizitaciji da je biskupija toliko zaražena praznovjerjem i maleficijama te se ne može reći da je ona pošteđena od odmetničke ljage. Ta bi se ljaga mogla iskorijeniti jedino uz pomoć svjetovne vlasti, ali nema ni u mletačkom ni u austrijskom dijelu biskupije predstavnika vlasti koji bi ta nedjela progonili, udarali kaznama i kažnjavali zatvorom. Biskup ne bi mogao snositi troškove za gonjenje tih opačina ili bilo što poduzimati. Sve što je biskup mogao poduzeti u borbi protiv tog poroka jest to da je sebi uz ostale pridržane grijeha pridržao i ovaj kao casus superstitionis.²⁶ Jedino se tako može to zlo iskorijeniti iz naroda (II).

26 Biskup Mazzoleni 1733. pridržao je sebi 12 grijeha i na drugo je mjesto uvrstio praznovjerje i maleficij. Nije poznato koje i kolike je grijeha biskup Lipomano bio pridržao sebi. Ranijih stoljeća u akvilejskoj metropoliji bilo je pridržano i do 40 grijeha. Crkveni je zakonik pridržane grijeha sveo na 3–4 teža i jezovitija slučaja (Crnica, Priručnik kanonskoga prava. Usp. Marcuzzi, Sinodi, passim; Giuseppe CUSCITO, Sinodi, str. 89.).

Biskup je naredio župnicima da poučavaju vjernike u kršćanskom nauku, da ih nauče ispravno moliti Apostolsko vjerovanje, Gospodnju molitvu i Anđeosko pozdravljenje na govornom jeziku (II), a hrvatskim je svećenicima zapovjedio da iste obrasce najprije isprave i onda uče vjernike (III). U biskupiji se uvode rimski misal, brevijar i ritual (I). Biskup želi obnoviti vrlo drevnu katedralu koja se nalazi u dezolantnom stanju (I), vratiti joj ranije dostojanstvo i obnoviti staru slavu, ali nitko neće preuzeti brigu ni snositi troškove i takse da od Svete Stolice isposluje kanonikat te je biskup prisiljen moliti svetoga oca da oprostí natjecateljima propisanu taksu ili njega ovlasti da popuni prazna kanonička mjesta (IV).

Biskupovi su prihodi opterećeni zamašnom svotom od 2000 dukata godišnjih penzija (II)²⁷ ili 200 rimskih škuda (III); s kukavnim ostatkom biskup može jedva živjeti.

U biskupiji ima više malih (I), ima malo (II i III) samostana muških redova s jednim do tri redovnika koji žive bez pravila, u velikoj bijedi, bez stege, nisu na uzor vjericima, poglavari ih ne vizitiraju te biskup moli ovlast da ih poput svog prethodnika pohodi i prema potrebi kazni prestupnike. U biskupiji nigdje nema redovnica (II i III).²⁸

Motovun, plemenit i gusto naseljen gradić, nema samostana ni dobrih ispovjednika. Građani su počeli graditi na svoj trošak samostan pod nadzorom pretora Alojzija Ciuranija i zdušno mole da im se pošalju 3–4 franjevca uz papinu dozvolu i odobrenje redovničkih poglavara (IV).²⁹

Na domaku Rovinja postoji otok Svete Katarine s crkvom i ruševnim samostančićem koji pripada servitima³⁰; ranije su ondje živjela po dva redovnika s priorom, a sada je mjesto napušteno. Redovnički ih poglavari nisu nikada posjećivali, stoga su redovnici preslobodno živjeli i sablažnjavali građane. Biskup je 4–5 priora bio ošinio crkvenim

27 Crkvene penzije sastojale su se u davanju određene svote novca konkretnoj crkvenoj osobi iz prihoda nekog crkvenog beneficija. Te su penzije bile ukinute u Akvileji 1595., ali se ukinuće nije odnosilo i na sufragane (Marcuzzi, Sinodi, str. 256). Prigodom premještaja ili odreknuća papa bi dotičnim biskupima odredio godišnju penziju na teret menze porečke biskupije: tako je od 1471. porečki biskup morao plaćati 150 dukata nekom protonotaru Delfinu i kao taksu 80 dukata (Hierarchia II, str. 212); neku malu penziju Alojziju de Fassisu, pisaru apostolskih breva; 200 dukata kardinalu Lovri Campeggiu i 200 škuda biskupu Ivanu Campeggiju; 200 zlatnika Viktoru de Franciscisu i 60 forinti takse (Hierarchia III, str. 270); 1609. penzija je iznosila čak 2000 škuda tj. 1000 za kardinala Manticoa, 800 za kardinala Borghesija, 100 za Kornelija Padachataroa, 50 za Badina Heresa i 50 za Nikolu Bedicta te 80 forinti taksa (Hierarchia IV, str. 274), dok je ukupan prihod porečkoga biskupa iznosio oko 4000 mletačkih dukata. Od 1644. godine 600 škuda bilo je rezervirano za Karla Bragadina i 700 za osobu koju je trebalo odrediti. Te su penzije često osiromašile porečke biskupe te su neki pali na prosjački štap.

28 Do biskupa de Noresa bilo je u porečkoj biskupiji ukupno 16 samostana i samostančića raznih muških redova i samo jedan ženski koji je bio ukinut 1579. (Pavat, La riforma, str. 269–274).

29 Crkva se počela graditi 1585. god. i doskora su došli prvi franjevci koji su iz nepoznatih razloga nakon par godina napustili Motovun, a samostan i crkvu preuzeli su serviti koji su ondje djelovali do 1790., kada su mletačke vlasti samostan ukinule (Luigi MORTEANI, Storia di Montona, Trieste 1963, str. 201).

30 Red servita proširio se po Istri u drugoj polovini XV. st. i već 1482. osnovao istarsku provinciju kojoj su pripadali samostani Kopra, Izole, Umaga, Rovinja i Motovuna (Luigi PAPO, Montona, Padova 1974, str. 183). O rovinjskim servitima piše Benussi (Storia, str. 278).

kaznama i pokrenuo proces protiv njih te moli papu da se dogovorno s generalom reda pošalju valjani redovnici ili da se biskupu prepusti rješenje slučaja (IV).

Širom biskupije ima više zbornih crkava s plebanusom na čelu kao dignitetom koga od najstarijih vremena (*ex antiquissimo*) biraju i predlažu biskupu na odobrenje same gradske zajednice. Prihod spomenutih plebanusa tako je bijedan od jedva 10–12 novčića (*pauperum, soldini*). Taj je podatak uveden u četvrtoj Lipomanovoj relaciji upućenoj kardinalu—patronu. Isti je kardinal u prepisanoj relaciji ispravio iznos prihoda nadžupnika koji odgovara vrijednosti od 10 dukata godišnje.³¹ Inače je služba nadžupnika zbornih crkava inkompatibilna s uživanjem drugih beneficija, stoga je teško naći kandidate. Lakše je bilo ranije naći kanonika koji bi prihvatio izbor i imenovanje i pastvu u gradićima. Biskup bi želio znati kako bi bilo moguće povoljno riješiti pitanje egzistencije dušobrižnika zbornih crkava u biskupiji (IV).

I konačno biskup Lipomano preporuča sebe i Porečku crkvu svetom ocu.

3. LEONARDO TRITONIO (1609–1631)

Biskup Leonardo Tritonio bio je rodom iz Udina, doktor obaju prava, akvilejski kanonik, vrstan pisac. Godine 1630. povukao se u svoj rodni kraj gdje je, ne odrekavši se biskupije, umro 1631.

U Vatikanskom tajnom arhivu pohranjeno je šest trogodišnjih izvještaja o stanju u porečkoj biskupiji za vrijeme biskupovanja Leonarda Tritonija. Izvještaji su datirani 1609, 1612, 1615, 1619, 1623. i 1625, ali predani su 1627. godine. Prvi je izvještaj ponio u Rim i obišao Sveta mjesta biskup osobno te obećao opširno izvješće kad upozna biskupiju. Drugi je izvještaj predao kongregaciji njegov brat Ruđer, doktor obaju prava, akvilejski kanonik i kasniji nasljednik na biskupskoj stolici. Punomoć mu je napisao javni notar i kancelar biskupije Cezar Longo, potvrdio generalni vikar Petar Bonmartini. Svjedočili su dvigradski kanonik Anzolo Leonardi i Rovinjac Juraj Bello. Za nošenje trećeg izvještaja u Rim biskup je ovlastio križanskog župnika Mihovila Rušnjaka; akt ovlasti sastavio je notar i kancelar kurije, dvigradski kanonik Antun Leonardis, konvalidirao ga je Petar Bonmartini, doktor obaju prava, generalni vikar i arhiprezbiter porečkog kaptola, a svjedočili su Rovinjac Juraj Bello i Vrsaranin Gabrijel Gallignana. Rušnjak se na putu razbolio, mjesec dana odležao u Assisiju, poslao poštom relaciju u Rim, zamolio prokuratora da obavi sve formalnosti i odgovor pošalje poštom na uobičajeni način do Venecije. Za četvrtu relaciju biskup je opet opunomoćio svoga brata, kanonika Ruđera. Punomoć je napisao porečki notar i kancelar Gabrijel Gallignana, ovjerio ju je rovinjski kanonik Antun de Leonardis, svjedočili su Rovinjci Tomasin Bevilaqua i

31 Oko 1600. godine 1 mletački dukat je vrijedio 6 i pol lira; 1 lira se dijelila na 20 solda; 1 sold na 12 soldina ili paupera ili piccoli soldi. 1 škuda vrijedila je 7 lira; 1 forinta od 4 i pol do 5 i pol lira. Seljakova se nadnica računala od 8 do 10 solda. U Rijeci se tada starić pšenice (38,26 litara zapremine) prodavao po 1 škudu ili po 1,08 dukata.

32 Za biografske podatke usp. Babudri, *I vescovi* str. 267; Pavat, *La riforma* str. 89; *Hierarchia* IV str. 274.

Matija Filippi. Porečki kanonik Alojzije Quarantotto odnio je u Rim petu relaciju. Ovlast je sastavio notar Gabrijel Gallignana, ovjerio ju je Mihael Crisogon, generalni vikar porečki i gubernator vrsarski. Posljednju je relaciju predao u Rimu rovinjski kanonik Toma Bevilaqua 1627. godine. Punomoć je sastavio porečki kancelar i notar Gabrijel Gallignana, konvalidirali su je sam biskup Leonard i vižinadski župnik Petar Geliceus kao generalni vikar biskupije.

Sadržaj relacija: porečka se biskupija nalazi u Istri, posvećena je Blaženoj Djevici Mariji i svetom Mavru, u sastavu je akvilejske metropolije (I–IV). Sjedište biskupije i pretežni dio župa nalazi se u mletačkom dijelu, manji dio župa u austrijskom dijelu (I). Biskupija je prostrana, ima mnogo sela i gradića, župnih i zbornih crkava sa župnicima i kanonicima na čelu (I). U biskupiji ima 12 utvrđenih i obzidanih gradića: pet na području Pazinske grofovije, sedam u mletačkom dijelu zajedno s Vrsarom, crkvenim feudom izravno podložnom papi gdje prema apostolskim breveima biskup vrši duhovnu i svjetovnu jurisdikciju (I–VI).

Sam grad Poreč gotovo je nenastanjen: ljeti u njemu boravi jedva 140 stanovnika (II), grad je pust i napušten sa tek oko 100 žitelja (III–IV). Poreč je gotovo nenastanjen zbog nezdravog zraka; nekada su ga resile prekrasne građevine, a sada je obrastao bršljanom i divljim smokvama (V), jedva ima 180 stanovnika, dok je nekada prema službenim statistikama brojio 16.000 duša. Sada ta zavidna drevnost trpi nepravdu, grad je prekriven bršljanom i do temelja je porušen (VI).

Porečki kaptol ima osam kanonikata i dva digniteta, arhiđakonat i arhiprezbiterat. Arhiprezbiteru je povjerena pastva u gradu (I). Katedrala ima jednog kanonika naslovnika i šest pomičnih (amovibiles) kapelana od kojih se dva bave pastvom.

Ranije je katedralni kaptol imao 12 kanonika i dva digniteta, ali zbog nezdravog zraka i uzurpacije crkvenih dobara nitko više ne traži kanonikat ni dignitet, jer ni jedan prihod ne nadilazi 60 mletačkih dukata (II); katedrala ima arhiprezbitera i šest kanonika čiji pojedinačni prihodi ne prelaze 60 mletačkih dukata (III); ima tri kanonika, arhiđakona i arhiprezbitera s osobnim prihodom koji ne prelazi 30 mletačkih dukata (IV): imala je nekada dva digniteta i 12 kanonika, a sada neka zbog nezdravog zraka i ratnog pustošenja digniteti budu zaboravljeni i neka četiri kanonika i samo buđenje rodnoga kraja i napušteni duhovi domovine služe crkvi (V)³³; zaboravljeni digniteti nastoje se obnoviti, ali samo četiri kanonika služe katedrali i brinu se za pastvu u gradu živeći u krajnjoj bijedi (VI).

Sveti Mavro se časti na osobiti način (I). Časte se Majka Božja i sv. Mavro mučenik (IV). Katedralu je dao izgraditi car Oton I, struktura joj je starodrevna s mramornim kolumnama (III) i mozaicima (IV). Car Oton I podigao je stolnu crkvu u čast Majke Božje i sv. Mavra, afričkog svećenika i mučenika.³⁴ Ona je ukrašena biranim kamenjem, mramornim stupovima i mozaičkim figurama. Jedina je starodrevna građevina, plemenita

33 Tekst je nejasan i vrlo teško čitljiv zbog oštećenja.

34 Do 1847. god. sv. Mavro, zaštitnik porečke Crkve, smatrao se afričkim svecem, mučenim u Rimu, a ne domaćim prvomučenikom i biskupom. Opširnije o tome usp. *Leksikon ikonografije*, str. 264.

i grandiozna između tolikih jada koji biju na pokrajinu (V). Car Oton I dao je izgraditi katedralu i obilno ju je obdario. Za vrijeme pape Ivana XII posvetio ju je akvilejski patrijarh Rodoald uz asistenciju 11 biskupa na čast Majke Božje i sv. Mavra, afričkog svećenika koji je u Rimu podnio mučeničku smrt (VI).

Sakristija je dobro opskrbljena za izvođenje crkvenih svečanosti (I) ali nema dovoljno crkvenog ruha, paramenata i ostalih predmeta (IV).

Biskupski dvor, podignut uz samu katedralu, dovoljno je prostran i zgodan za stanovanje (I), ali je djelomično ruševan (II), djelomično je dotrajavao (III), nemoguće je podmiriti troškove popravka (V) i obnove (VI).

U biskupiji nema većeg samostana nego nekoliko manjih, franjevačkih samostančića (I): 12 raznih samostana (II), 12 samostana s jednim do dva redovnika (III), 9 samostana, ali ni jedan ženski (IV–VI).

Sjemenište je postojalo, ali zbog bijednih prihoda nije moglo dalje opstojati (I). Stoga nije čudno što ima toliko neznanja i neukosti među svećenicima. Nema naprosto prihoda za uzdržavanje sjemeništa i kraj oskudijeva učiteljima gramatike (II–VI). Godišnji biskupovi prihodi iznose 3.000 mletačkih dukata, dok penzije i biskupove novčane obveze iznose 2.000 rimskih škuda (II–III). Ostatak jedva pokriva troškove života (III). Prihodi iznose jedva 1.000 mletačkih dukata, svi izdaci—obveze 1.000 rimskih škuda te se biskup pita kako i od čega može on živjeti. To jadno ekonomsko stanje, posljedica je ratovanja ranijih godina kad je čitava biskupija bila opustošena pljačkama i kad se nasilje barbarski sprovodilo (IV). Svi biskupovi prihodi ne dosižu 2.000 mletačkih dukata, obaveze i penzije 1.000 rimskih škuda; ostatak je jedva dovoljan za životarenje u tim ratnim opasnostima (V). Godišnji prihodi, tako nesigurni, pretežno iz desetine, iznose oko 2.000 mletačkih dukata, ali izdaci su tako zamašni: 1.000 rimskih škuda za penzije, zatim za posljedice ratnog haranja, za troškove obrane crkvene i vremenite jurisdikcije te biskupu preostane jedva za goli život (VI).³⁵

U biskupiji ima sedam zbornih i 40 župnih crkava (II–IV); širom biskupije ima 7 zbornih i 42 župne crkve: dvije su župe ostale bez župnika, jer su za vrijeme ratnih strahota nastradali od neprijatelja: jednoga je umorio neprijateljski mač, drugoga je zaklala grabežljiva ruka za vrijeme uništavanja i paljenja polja i vinograda (V)³⁶. Za vrijeme zadnje vizitacije biskup je popunio ispražnjene župe i ustanovio da sve 42 župe imaju župnika i svih 7 zbornih crkava po 3–4 kanonika (VI).

35 Biskup Tritonio upravljao je biskupijom za vrijeme tzv. uskočkog rata između Venecije i Austrije (1608–1618) čije je katastrofalne posljedice osjetila čitava Istra, a na poseban način naselja uzduž granice koja je istarski poluotok dijelila na mletački i austrijski dio. Računa se da je na tom području ubijeno 30–50 % pučanstva, odvedeno ili zaklano ili uništeno 90–99,5 % stoke, porušeno ili spaljeno 60–90 % kuća i napušteno 90–98 % obradive zemlje. Preživjelo stanovništvo, pogođeno još i kugom 1631., odselilo je na sigurnija i zdravija mjesta. Opširnije o posljedicama toga rata i o slomu istarskoga gospodarstva kod: MIROSLAV BERTOŠA, *Uskočki rat i slom istarskog gospodarstva*, Jadranski zbornik IX, Pula-Rijeka 1975., str. 241–281. Pićanski biskupi Zara i Coronini izvijestili su Svetu Stolicu kako im je biskupija bila opustošena i izgubila više tisuća žitelja koje su Mlečani pobili ili zarobili i sposobnije prikovali kao galiote za galijske otevreči im stada i popalivši im usjeve i bijedne kolibe (CCP 6, str. 3–5).

36 Biskup nije naveo o kojim se župama radilo.

U biskupiji ima 77 svećenika i 70 đakona, podđakona i klerika (II); ima 100 svećenika i 80 đakona, podđakona i klerika (III); ima 70 svećenika, 20 đakona, 20 podđakona i 50 klerika (IV); ima 78 svećenika, 20 đakona, 20 podđakona i oko 50 klerika (V); svećenika ima oko 60, đakona 20, podđakona 20, klerika nešto preko 50; veći dio klerika živi u Rovinju gdje besplatno uče (VI).

Većina župnika po selima vrši bogoslužje staroslavenskim jezikom, ostali latinskim (II i III); po selima se obavlja liturgija dijelom latinskim, dijelom staroslavenskim jezikom (IV); u mnogim selima i u nekim župama crkvena se služba vrši što latinski, što hrvatski (V); u mnogim se seoskim i župnim crkvama služba božja vrši dijelom latinskim, dijelom hrvatskim jezikom (VI).³⁷

Svuda u biskupiji, komuni ili zajednice imaju pravo ili običaj predlaganja kandidata za sve crkvene beneficije (II–IV)³⁸; komuni i laičke osobe po starom običaju uživaju pravo predlaganja kurata (V); komuni i laičke osobe po drevnom ili uzurpiranom običaju predlažu kandidate za župe (VI).

Crkvene su beneficije vrlo oskudne (V), najbolje donose do 150 mletačkih dukata (II), bolje do 100 rimskih škuda (III); sve su beneficije vrlo siromašne te su svećenici često prisiljeni prosjačenjem nadoknaditi najnužnije za život (IV); crkvene su beneficije toliko bijedne da svećenici oskudijevaju na hrani i odijelu (VI).

Pretežni dio poljskih crkava jadno i zapušteno izgleda (II); mnogobrojne su crkve rasijane po poljima i izjednačene za zemljom (*magna ipsorum pars solo adaequatur* – III); ima mnogo poljskih crkava, ali su većinom bile spaljene za vrijeme ratnog vihora³⁹; ista

37 Svi biskupi spominju latinski i ilirski jezik. Babudri (Parenzo, str. 139), pozivajući se na Adelajevu relaciju iz 1675., zaključuje da je već tada upotreba staroslavenskog jezika u bogoslužju bila nestala i da se posebnim pristankom mletačkih vlasti uvodio tzv. šćavet prema kome se poslanica i evanđelje čitalo ili pjevalo na govornom jeziku. Biskup zapravo govori o obredima opisanima u Rimskom ritualu kome se moraju pokoravati i prilagoditi svećenici ilirskog jezika (...delle sole cerimonie e riti descritti nel Rituale Romano, al quale dovranno conformarsi anche quelli della lingua illirica... CUSCITO, Sinodi str. 66–72). I biskup del Giudice u sinodi iz 1650. preporuča da hrvatski svećenici usklade obrede s rimskim obrednikom (Cuscito, Sinodi str. 48). Kanonik Pesante (*La liturgia, passim*) muku muči da dokaže kako se staroslavensko bogoslužje u Istri uvelo kao zahtjev vremena kad su Mlečani počeli naseljavati nove stanovnike tamo od 1312. do 1631. godine. Branko Fučić (CCP 8, str. 141) shematski prikazuje pojavu, širenje, povlačenje i prestanak korištenja glagoljice u Istri i na Kvarnerskim otocima od XI. do XIX. st. Valovi doseljenika, bjegunci ispred Turaka, samo su potencirali upotrebu glagoljice koja je kulminirala u Istri upravo u XVI. st. Takvo činjenično stanje potvrđuje i realan i objektivčan stav biskupa de Noresa prema glagoljici i glagoljanju.

38 Gotovo sve župe u Istri uživale su od pamtivijeka pravo biranja i predlaganja kandidata za župnike koje je biskup potvrđivao. Slično su se birali župani, podžupani i suci koje su više civilne vlasti potvrđivale. Tokom stoljeća carevi, grofovi, gradske uprave stekle su pravo predlaganja i izbora kandidata za razne crkvene službe, počevši od kapelana do biskupa. Taj se *jus praesentandi* ili *jus patronatus* naročito razvio u Pazinskoj grofoviji. Iskonsko pravo naroda da bira i predlaže svoje župnike i druge djelatnike nije pogodovalo ni crkvenim ni svjetovnim vlastima te su ga one nastojale ograničiti ili prisvojiti. Pojavom patronata gradske i seoske komune počele su gubiti pravo izbora i predlaganja kandidata za razne službe, a samo je pravo prešlo u domenu gradskog vijeća, kaptola ili biskupa u mletačkoj Istri, odnosno Habsburga u austrijskoj Istri. Narod je i dalje predlagao kandidate za razne službe, ali je bio uvjetovan voljom patrona. Patronat se nad mnogim istarskim župama zadržao do 1945. godine kad je *via facti* prestao.

39 Usp. bilješku broj 35 i 36. Prema izvještajima pičanskog biskupa Coroninija u njegovoj je biskupiji za tih ratova najviše bila opustošena crkva u Kršikli, gdje je bio onemogućen daljnji opstanak župnika (CCP 6, str. 5).

je sudbina i nekih župnih i seoskih crkava (IV); neke su poljske crkve za vrijeme rata bile porušene, u drugim je biskup prigodom generalnoga pohoda zabranio vršenje bogoslužja (V); u nekim je poljskim crkvama biskup zabranio svako bogoslužje, dok se ne poprave (VI).

U biskupiji se osjeća velika nestašica učitelja gramatike (II) jer nema beneficija koje bi se mogle za to namijeniti (III–V); vrlo malo ima učitelja i nastavnika: neki na biskupovu preporuku podučavaju djecu i klerike u gramatici (VI).

Na području biskupije živi oko 12.000 pričešćenih (II–III); biskupija ima 10.000 stanovnika (IV); širom biskupije ima jedva 12.000 prebrojenih i popisanih duša (V–VI). Sav narod živi katolički prema obredu Rimske crkve te nema javnih heretika (II–V) ni otpadnika (III); i, hvala Bogu, što u ovoj općoj moralnoj izopačenosti nema nijednog heretika, već svi stanovnici ispovijedaju katoličku vjeru. Jedino neki najnoviji doseljenici⁴⁰ koji su prošle godine pred Turcima prebjegli ovamo ispovijedaju grčko-pravoslavnu vjeru: mnogi su se već pomirili s katoličkom Crkvom, a biskup se nada obilnim plodovima i kod preostalih (VI).

Sinoda se održava svake godine (VI).⁴¹

Što se tiče moralnih zabrana i čudorednoga življenja jasno je izraženo i zapisano u mnogim konstitucijama koje je biskup objavio i koje će biti sprovedene u sinodi koja se ima održati (VI).

Po biskupiji postoje neznatne uzurpacije crkvenih dobara (III); vrlo je raširena uzurpacija prava i crkvenih dobara (III); vrlo je raširena uzurpacija prava i crkvenih dobara, a crkvena se sloboda stalno prejudicira (IV); sve su te uzurpacije prava i crkvenih dobara kao i štete i ograničenje crkvene slobode posljedice rata te biskup muku muči da ih ispravi i dovede u prijašnji red (V–VI).

4. RUGGERO TRITONIO (1633–1644)

Biskup Ruđer Tritonio, mlađi brat biskupa Leonarda, rodom je bio iz Udina, doktor obaju prava i akvilejski kanonik. Za biskupa je bio posvećen u Rimu. Mnogo je izbivao iz biskupije, nastojao je obnoviti u duhu Tridentinuma samostane u biskupiji, umro je i bio pokopan u vrsarskoj župnoj crkvi gdje mu je brat Petar dao podići grobnicu.⁴²

U Tajnom vatikanskom arhivu postoje ove relacije biskupa Ruđera: 1. iz 1634. za mletački dio (in Ditione Serenissimae Reipublicae Venetorum); 2. iz 1635. za austrijski dio biskupije (sub Dominio Serenissimae Domus Austriae); 3. iz 1636.; 4. iz 1640. i 5. iz 1643. godine.

40 Biskup vjerojatno misli na nekoliko grčkih obitelji naseljenih 1623. na Kanfanarštini i alban-
skih na Poreštini.

41 O tim i o ranijim sinodama nema, na žalost, nego uspomena budući da su spletom žalosnih
okolnosti propali mnogi dokumenti biskupijskog arhiva (Pavat, *La riforma*, str. 142).

42 Opširniji biografski podaci: Babudri, *I vescovi*, str. 262; Pavat, *La riforma*, str. 89; *Hierarchia
IV*, str. 274.

Prvu i treću relaciju izručio je na kongregaciji sam biskup; četvrtu je odnio porečki kanonik Riccobono Riccoboni: punomoć mu je sastavio notar i kancelar Gabrijel Galligiana i potvrdio generalni vikar Petar Gelisco. Petu je relaciju u Rimu predao porečki kanonik Marko Lanzone kome je ovlast sastavio i potpisao sam biskup.

Sažetak prve i druge relacije: u opisivanju dezolatnoga stanja Poreča, katedrale i kaptola biskup uglavnom priča bratove konstatacije. Navest ću samo razlike.

Poreč ima jedva 150 stanovnika – ogromna je to razlika od nekadašnjih 16.000 stanovnika.⁴³ Katedralni su digniteti postojali i zaboravljeni, ali se obnavljaju. U Poreču žive 4 kanonika u velikoj bijedi i neimaštini. Biskupske su zgrade dotrajale, vrlo je teško ili bolje reći nemoguće restaurirati ih. U ovom dijelu ima 30 župa, jedna je ispražnjena, ali je biskup za vrijeme vizitacije upravu povjerio susjednom župniku koji pruža duhovnu pomoć vrlo rijetkim župljanima. Kolegijalnih crkava ima šest s dva do tri, najviše četiri kanonika. Svih svećenika ima 56, đakona 10, subđakona 8 i klerika 12. Samostana za redovnike ima osam, nijedan za redovnice. Crkveni su beneficiji tako bijedni da su svećenici prisiljeni prosjačiti, ukoliko sami ne mogu obrađivati zemlju. Utvrđenih gradića ima šest zajedno s Vrsarom, crkvenim feudom. U mnogim selima, naseljima i u nekim župama služba se božja vrši djelomično latinskim djelomično staroslavenskim jezikom. U pomanjkanju sjemeništa i u sveopćoj nestašici učitelja, biskup će sve poduzeti da se barem negdje klericima predaju osnove gramatike. Biskup se zaklinje da će sve poduzeti u obrani crkvenih prava i zaštite crkvene imovine. U ovom dijelu ima tek 8.000 duša. Iako krajem vlada raspojasan život i bijesni izopačenost, nema javnih heretika osim nekolicine doseljenika, bjegunaca ispred Turaka, koji žive po običaju grčkih shizmatika. Biskupovi godišnji prihodi ne prelaze 1.500 mletačkih dukata, jedva dovoljno za godišnje penzije od 500 dukata, za velike izdatke u obrani crkvenih i vremenitih prava i za bijedno životarenje. Toliko na znanje papi Urbanu VIII i kardinalima kurije.

U austrijskom dijelu biskupije ima 10 župnih crkava toliko siromašnih da se jedva nađu svećenici koji ih prihvaćaju. Pazinska je prepozitura sada sjedinjena s Družbom Isusovom u Gorici koja drži u Pazinu vikara i kapelana, ali ovi ne uspijevaju dijeliti sakramente brojnom narodu.⁴⁴ Šest ima utvrđenih gradića, mnogo siromašnih poljskih crkava, 20 svećenika, 10 klerika i dva samostana tj. sv. Pavla i male braće.⁴⁵ Stanovnika ima 5.000 i svi kršćanski žive. Heretika nema.

Sažetak treće, četvrte i pete relacije. Poreč koji je nekada brojio 16.000 stanovnika sada ih ima samo 150; od negdašnjih velikih zgrada sada strše razvaline obrašćene bršljanom. Katedrala koju je bio izgradio i bogato obdario car Oton I i akvilejski patrijarh

43 Biskup ne navodi kada je Poreč brojio toliko stanovnika ni odakle je crpio podatak.

44 Vidi bilj. 8. Pazinska je prepozitura ostala vakantna od 1618. do 1665. te je uprava bila povjerenjena isusovcima iz Gorice. Narod je negodovao zbog pomanjkanja prepozita i nedovoljnih duhovnih usluga koje su primali sa strane isusovaca te je konačno bio imenovan prepozit čija je vlast počela sve više rasti.

45 Radi se o pavlinskom samostanu u Svetom Petru u Šumi gdje je u to doba bilo sjedište provincije i o franjevačkom u Pazinu, osnovanom 1481. godine.

Rodoald za pape Ivana XII uz asistenciju 11 biskupa posvetio u čast Majke Božje i sv. Mavra, afričkog svećenika i mučenika, imala je kaptol s dvije časti i 12 kanonika, danas je pusta, siromašna, bez prihoda, digniteti su i dalje zaboravljeni, a četiri (III), a samo tri vrlo siromašna kanonika, domoroca, prikovana uz nju jedino domoljubljem, služe crkvi i narodu. I biskupske su zgrade derutne i nemoguće ih je popraviti (III); biskup je uspio prema mogućnosti barem donekle popraviti rezidenciju (IV).

U čitavoj biskupiji postoje 43 župe, sve popunjene klerom (III); biskupija ima 44 župe, koje su sve popunjene (IV–V). Kolegijalnih crkava ima 7 sa 3–4 kanonika (III–V).

Komuni i laičke osobe prema starom ili uzurpiranom običaju predlažu crkvene službenike (III–V).

U biskupiji ima 80 svećenika, 20 đakona, 20 subđakona i preko 40 klerika (III); svećenika ima 94, đakona 20, subđakona 20 i klerika 50 (IV–V). Devet ima samostana redovnika raznih redova i nijedan redovnica (III), devet ima samostana redovnika koji se ne ističu uzornim životom i stegom (IV–V). Svi su crkveni beneficiji vrlo siromašni, tako da svećenici trpe glad i siromašno se odijevaju (III); svi su crkveni beneficiji siromašni osim onih rovinjske zborne crkve: svećenici jedva životare, gladuju i loše se odijevaju (IV–V).

Utvrđenih i zidinama opasnih gradića ima 12 zajedno s Vrsarom (III–V).

U mnogim crkvama i župama, služba se božja održava dijelom latinski dijelom staroslavenski (In pluribus Ecclesiis etiam Parochialibus Partim latino, partim illirico idiomate divina celebrantur.) (III–V).

Diljem biskupije ima mnogo poljskih crkava, ali su neke porušene ili ruševne, neke je biskup za vrijeme pohoda interdicirao dok se ne poprave (III–V).

Sjemenište se nikako ne može otvoriti, jer nema stalnih izvora prihoda (III), ali ga je biskup uz pomoć Svevišnjega lanjske godine⁴⁷ vlastitim sredstvima ipak otvorio i nastojat će ga uzdržavati „dok duh bude držao ove udove” (IV); biskup skreće pažnju da veliko neznanje vlada u kleru ovoga kraja i da nema veće blagodati od sjemeništa koje već četiri godine uzdržava svojim sredstvima, ali ne zna dokle će moći izdržati, jer troškovi svakim danom rastu (V). Nastavnici i učitelji (praeceptores et ludi magistri) porijedni su i neki na biskupovu preporuku poučavaju klerike (III); zbog velike bijede koja vlada ovim krajem gotovo nema nastavnika ni učitelja (IV) i sve su rjeđi (V).

U biskupiji se još osjećaju posljedice i štete velikih uzurpacija crkvenoga prava i crkvenih dobara za vrijeme minulih ratova: stanje se nastoji sanirati (III–V).

U granicama biskupije popisano je 14.000 duša: u općoj izopačenosti života koja se širi ovim krajem nema heretika, već sav puk kršćanski živi i ispovijeda vjeru osim neko-

46 Biskup kratkim rečenicama opisuje sve jadnije ekonomsko stanje koje se nikako ne može poboljšati nakon ratnih razaranja i pustošenja i nekoliko uzastopnih kuga.

47 Teškom je mukom biskup otvorio 1639. u Rovinju sjemenište za 12 učenika, „Hrvata i Istriota” i povjerio ih konventualcu fra Jeronimu iz Šibenika, čovjeku poznatom „po znanju i do broti” (Pavat, La riforma, str. 190).

licine prebjega ispred Turaka, koji su se prije nekoliko godina ovdje nastanili i koji se drže grčko—shizmatičkog obreda. Biskup ih je uspio pomiriti s Crkvom, ali ne sve (III). U čitavoj biskupiji živi samo 14.000 žitelja (IV—V).

U franjevačkim samostanima žive pretežno opaki i sablažnjivi redovnici kojima ništa ne koristi pohod njihovih poglavara, stoga biskup moli dozvolu i ovlast da ih smije pohoditi i primijeniti sankcije i zahtijeva da se za dalje primaju u samostan samo pobožni, poštenu i uzorni kandidati (III).

Godišnji prihodi biskupove menze dostižu jedva 2.000 mletačkih dukata, a od toga: 600 dukata ide za penzije, mnogo se troši za obranu crkvene jurisdikcije i od ostatka biskup jedva može živjeti (III—IV); biskupovi prihodi iznose 2.000 ml. dukata godišnje, jedva dovoljno da može podmiriti troškove života i obrane prava te obaveze za penzije u visini od 300 ml. dukata (V).

Toliko je biskup smatrao da o stanju porečke Crkve preponizno iznese svetom ocu i kardinalima Kongregacije koncila (III—V).

5. IVAN KRSTITELJ DEL GIUDICE (1644—1666)

Biskup Ivan Krstitelj del Giudice (a Judice, de Judice) rođen u Coneglianu, gradiću cenedske biskupije u akvilejskoj metropoliji, bio je doktor obaju prava i stekao licencijat iz teologije, vršio je službu kapitularnog vikara stolne crkve u Cenedi, zatim generalnog vikara biskupa Pisana. Postao je porečkim biskupom u 37. godini, revno je i spretno upravljao biskupijom, 1650. održao je u Poreču važnu sinodu, živio je svetim životom i izgarao za dobro klera i vjernika, bio je veliki dobrotvor porečkoga kaptola, umro je u Vrsaru i bio pokopan u porečkoj katedrali u grobnici biskupa de Noresa.⁴⁸

Prva relacija ovoga biskupa datirana je 1647, druga vrlo opširna 1655, treća 1659. i četvrta 1665. Prvu i drugu relaciju predao je u Rimu sam biskup del Giudice; treću je odnio biskupov predstavnik, rovinjski kanonik Juraj de Judice, doktor obaju prava i četvrtu porečki kanonik, Vrsaranin Grgur Laustor. Punomoć mu je napisao sam biskup, svjedočili su Alojzije Corsini, porečki kanonik, notar i sudac i Franjo Bonassa, zatim Josip Sponza, „phisico de rubino” i Kristofor, prepozit Rovinja i Rovinjskoga Sela i konvalidirao Antun Corsini, generalni vikar.

Sadržaj relacija. Porečki ager, luka i more nekada su hranili do 20.000 stanovnika, sada jedva 100 osoba. Sve se to dogodilo zbog grijeha otaca (propter peccata parentum) koji su bili upali u crkvene cenzure i oslobođeni breveom pape Inocenta X što je obavio prve godine svoga biskupovanja u Poreču.⁴⁹ Poreč je hrpa ruševina i bijede zbog nezdravoga zraka. Biskup je predložio mletačkim vlastima obnovu grada, ali je Serenissima bi-

48 Opširnije biografske podatke donose: Babudri, *I vescovi*, str. 268; Pavat, *La riforma*, str. 89—90; *Hierarchia IV*, str. 274.

49 Biskup se pozivlje na interdikt kojim je papa Pavao V bio ošinio 1606. Mletačku Republiku zbog uzurpacija crkvenih prava i povlastica i još više na crkvene cenzure prethodnika kojima su se služili za obranu crkvenih prava. I novigradski biskup Tommasini pisao je 1646. godine da posjetioca Poreča hvata groza gledajući kako je bič božje srdžbe pao na ovaj grad koji je prkosno uskraćivao svoje obveze prema crkvi (Babudri, *I vescovi*, str. 158).

la zaokupljena obranom Krete i Dalmacije od Turaka (I). Poreč se nalazi u Istri, talijanskoj pokrajini na Jadranskom moru i u Mletačkoj republici. Poreč je ranije bio gotovo opustošen, kako su pisali i predšasnici. Biskup je zatekao u njemu samo 100 stanovnika, ali sada nakon odrešenja od izopćenja ima ih već 180. Biskup se nada da će broj i dalje rasti, stoga i sam rezidira u gradu. Po odluci senata obnovila se u Poreču pretorska palača koja je bila porušena, doskora će se i druge javne zgrade obnoviti (II). Grad se Poreč obnavlja, porušene zgrade dižu (III), vraća se život i broj je žitelja porastao na 400 (IV).

Porečka je katedrala veličanstvena, plemenita i obogaćena mramornim kolonama, raznolikim kamenjem i mozaicima. U njoj počivaju tjelesa svetih mučenika Demetrija, Julijana, Projekta i Akolita kao i mnoge druge relikvije.⁵⁰ Krstionici je prijetila propast, ali je je biskup vlastitim sredstvima obnovio i restaurirao kao i sakristiju (sacrarium) i biskupski dvor (I). Glasovita je porečka katedrala: ističe se veličinom, strukturom, mramornim stupovima i mozaičkim figurama. Papa Ivan XII podijelio je potpuni oprost za sva vremena i može se postići na godišnjicu posvete katedrale koja je posvećena Uznesenju B. D. Marije i sv. Mavru, afričkom svećeniku koji je bio u Rimu mučen. Tijelo sv. Mavra i sv. Eleuterija bili su oteli Genovežani kad su, ratujući s Mlečanima opustošili Poreč (II).⁵¹

Dva vrlo siromašna kanonika služe crkvi i vjernicima, nitko ne traži napuštene i zaboravljene dignitete, svi prihodi kaptola izgubljeni su i biskup muku muči da ih obnovi, kao i crkvu i žrtvenik i slavljenje Boga u koru uz pratnju orgulja.⁵² Za sada biskup uzdržava oba kanonika i još jednog svećenika na ispomoći u dušobrižništvu (I). Uz ovako slavnu katedralu živjela su do 1644. dva siromašna kanonika, sada ih ima deset i dvije kaptolske časti, arhiprezbiter i arhidakon, svi s pristojnim приходima, jer je biskup uspio uvjeriti Morlake i Ciprane, nove stanovnike agera da su dužni davati kaptolu desetinu (II). Dozvolom Svete Stolice biskup je utemeljio kanonika teologa i kanonika penitencijara i obnovio kanonika skolastika uz posebni zagovor M. B. Kraljice anđela i sv. Antuna Padovanskoga kome su se zavjetovali svi kanonici. Biskup je kaptolu osigurao 2.000 mletačkih dukata godišnjih prihoda nakon 10 godina znoja, rada, troškova, opasnosti, zasjeda, zlostavljanja, kleveta, izdaja, pogibelji, prijetnji smrću, neprijateljstva i uvreda poštenja i, hvala Bogu, na glavnoj raspravi pred cijelim vijećem i izaslaničkom mletačkoga senata poslije saslušanja stranaka u spornom pitanju, dana 25. 8. lanijske godine jednoglasno je izrečen pravorijek nakon 90 godina izgubljenih u parničanju.⁵³ Tako sada u katedrali odjekuje slavljenje Boga u koru i svečano slavljenje misne

50 Usp. *Leksikon ikonografije*, str. 264–267.

51 Rat između Mlečana i Genovežana vodio se i u Jadranu za prevlast u trgovini s Istokom. Genovežani su razorili Pulu, zatim se flota sručila na Poreč, razorili su zidine, zapalili sudnicu, vodili ulične borbe s hrabrim Porečanima sve do bazilike u koju su provalili i iz sarkofaga svetogrdno odnijeli tijela svetih zaštitnika. Sve se to događalo ljeti 1354. godine (Kandler, *Indicazioni* str. 41; *Leksikon ikonografije*, str. 265).

52 Vjerojatno se radi o orguljama koje se spominju još 1547. i koje su zabrujale nakon oživljavanja kaptola prema biskupovu izvještaju iz 1655. Usp. i: Giuseppe RADOLE, *L' arte organaria in Istria*, Bologna 1969, str. 92.

53 Spor je bio pravno riješen 1654. godine. U kaptolskom arhivu postoji više svežnjeva spisa koji se odnose na spomenuti dugogodišnji spor. Nakon spomenute presude živnuo je rad i djelovanje kaptola, ali je i dalje pitanje desetina bilo problematično.

žrtve uz pratnju orgulja (II). Za vrijeme tih mučnih rasprava u Poreču se nastanilo mnoštvo advokata i notara, jer se odlukom senata Porečani nisu više morali obraćati kapetanu u Rašpor u traženju pravde i prava, već porečkom podeštatu (II). Kaptol ima dvije časti, arhiprezbitera koji je zadužen za pastvu u gradu i arhidakona te osam kanonika: postoje penitencijar, teolog i skolastik. Svi kanonici, uživaju pristojne prihode (III). Porečki kaptol ima deset kanonika: prva je čast arhiprezbiter, druga arhidakon, zatim teolog i skolastik. Kanonicima pripada desetina porečkog agera (IV). Te je desetine biskup teškom mukom spasio i obnovio, ali ih Morlaci i Epirci ne daju u cjelini, već ih na razne načine potkrajaju (IV).

Svih župa ima u biskupiji 44 i svuda komuni i laici imaju pravó po drevnom običaju predlagati župnike (I, II, IV). Župa ima 43 i kad se koja isprazni zajednica izabere i predstavi biskupu novoga kandidata (IV). Pravo biranja i predlaganja župnika u Pazinskoj grofoviji car Leopold i njegovi pređi prenijeli na princa de Portia, zatim na princa de Auspercha koji je pred nekoliko mjeseci kupio grofoviju (IV).⁵⁴

Zbornih crkava ima 7 sa 3—4 kanonika (I); zbornih crkava ima 8 (II, III): kanonici tih crkava mahom su siromašni osim onih sv. Eufemije u Rovinju koji primaju oko 300 ml. dukata godišnje po osobi (III); 7 ima svih zbornih crkava (IV).⁵⁵

Broj svih svećenika u biskupiji iznosi 90, đakona 8, podđakona 6 i klerika 20 (I); svećenika ima ukupno 100, đakona 10, podđakona 10 i klerika 20 (II); 100 ima svećenika, 10 đakona i 30 podđakona i klerika zajedno (IV).

Raznih samostana ima 10: 3 male braće, 1 konventualaca, 1 trećoredaca, 2 servita, 2 pavlina i 1 kongregacije sv. Jeronima de Fisulis (I); samostana ima 10 s malo redovnika koji se ne pokoravaju buli pape Inocenta X (II); 9 ima svih samostana redovnika i nijedan redovnica (IV).⁵⁶

Širom biskupije ima i mnogo raštrkanih poljskih crkava (I, II, IV).

Sjemenište se u biskupiji više puta otvaralo, ali se bez stalnih prihoda nije moglo održati, a tako je nužno potrebno za kler ove biskupije i pokrajine (I); spremno je sjemenište s ravnateljem, učenicima, namještajem, prostorijama i potrebnim inventarom, ali

54 Vidi gornju bilješku broj 38. Auersperzi su pripadali bogatoj i utjecajnoj obitelji čije su članove Habsburzi obdarili velikim častima i naslovima. Oni su u Istri bili bogati feudalci (de Franceshi, Storia, passim).

55 U biskupiji su postojali ovi zborni kaptoli: rovinjski, koji se nadovezuje na nestalu Cissu; motovunski, koji se spominje već 983. godine; svetolovččki; svetvinčenski; balski i dvigradski u mletačkoj Istri te tinjanski i žminjski u austrijskoj Istri (Pavat, La riforma str. 209).

56 Ranije (vidi bilj. 28.) je u biskupiji postojalo 16 samostana čiji se broj za vrijeme biskupa de Giudicea sveo na 9. Samostani male braće postojali su u Pazinu i Rovinju te u Balama (do 1664); samostan konventualaca u Poreču osnovao je 1226. sam sv. Antun Padovanski; trećoredci-glagoljaši preuzeli su 1537. samostan na Božjem Polju kod Vižinade; serviti (usp. bilj. 29. i 30.) živjeli su u samostanu Motovuna i Rovinja; pavlini u Svetom Petru u Šumi i kod sv. Siksta u Baratu i konačno kongregacija sv. Jeronima Fiesolskog kod Rovinja (Pavat, La riforma, str. 269—274). Papa Inocent X. bio je dozvolio biskupu da kanonski pohodi franjevačke samostane čemu su se nasilno usprotivili oni iz vrsarskog samostana. Isti je papa bio zabranio tim samostanima primanje u novicijat kandidate iz Italije. Izgleda da je ovaj samostan primao one kandidate koje su talijanski samostani otpustili kao nepodobne te su kao takvi stvarali neprilike biskupu u Vrsaru napavši ga čak oružjem i preko Jadrana kamo bi se vraćali kao redovnici.

ne može djelovati bez sredstava: mogli bi se u te svrhe koristiti prihodi kojeg samostanića, kao što je ranije bio odredio papa Grgur XIII (II)⁵⁷; sjemenište ima 12 dječaka i vodi ga jedan dominikanac (III): došli su mnogi klerici iz biskupije i pokrajine učiti crkvene nauke i književnost pod vodstvom ravnatelja dominikanaca, ali nema ni otkuda sigurnih i stalnih prihoda osim od ukinutog samostana u visini od 30 ml. dukata koje je papa Grgur XIII namijenio sjemeništu. Ostalo podmiruje biskupova menza koja je opterećena godišnjom penzijom od 800 rim. škuda princu Kamilu Panfiliju.⁵⁸ U zadnjoj relaciji biskup je bio zamolio papu Aleksandra VII pripojenje sjemeništu prihoda još kojega samostana. Papa je to želji udovoljio. U biskupiji ima 12 samostana s malo ili bez redovnika kao npr. onaj napušten sv. Mihovila nad Limom s prihodom od 100 zlatnih dukata, što bi bilo dovoljno za održanje sjemeništa za čitavu pokrajinu (II).

U biskupiji živi 15.000 stanovnika i svi su katolici (I); u biskupiji ima 20.000 žitelja. Venecija je primila i naselila ovamo najnovije stanovnike, bjegunce ispred Turaka, koji ispovijedaju grčko—pravoslavnu vjeru⁵⁹: mnoge je biskup dozvolom apostolske vlasti primio u katoličku Crkvu, dok se za ostale nada dobrim plodovima (II). U biskupiji ima oko 25.000 žitelja (III); u biskupiji živi po prilici 20.000 stanovnika i svi su katolici osim nekolicine grčko—pravoslavnih došljaka, bjegunaca ispred Turaka, koji se još nisu pomirili s Crkvom (IV).

U granicama biskupije ima 12 utvrđenih gradića: 6 u Pazinskoj grofoviji i 6 u mletačkoj Istri zajedno s Vrsarom, crkvenim feudom, koji je izravno podložan svetom ocu, a biskup vrši obje jurisdikcije (I—IV).⁶⁰

Vrsar i Savičenta (castrum Sancti Vincentii, Svatvinčenat) crkveni su feudi izravno podvrgnuti papinoj vlasti, međutim Savičentu je papa Klement VII infeudirao plemićkoj obitelji Grimani iz Venecije. Iako u Savičenti skladno s bulom pape Klementa VII porečki biskup ima izravnu vremenitu jurisdikciju, ipak mu to sprečava sadašnji feudalni gospodar Utili i grozi se kaznama podanicima ako bi se ovi obratili bilo za što biskupu (II). I u Vrsaru, drugom crkvenom feudu, franjevci su uvijek krnjili biskupovu jurisdikciju: oni, 2—3 na broju, žive u malom samostanu u vrsarskoj luci tik do mora bez klauzura, bez ikakvoga poštovanja prema biskupu, bez straha božjega i u suprotnosti s ranijim odlukama i rješenjima procesa koji su se vodili kod Kongregacije za crkvene redove nastojeći lukavo Vrsarane odvrćati od pokornosti biskupu i Svetoj Stolici. Biskup je mogao, ovlašten papinom bulom, ovaj samostan franjevcima oduzeti, ali je od toga odustao iz poštovanja prema kongregaciji koja vodi postupak očekujući pravilan

57 Biskup je uspio otvoriti sjemenište u Savičenti (1650—1655), 1658. vratio ga je u Poreč i već 1660. preselio u Vrsar, u oduzeti franjevački samostan, gdje nije moglo duže opstajati zbog pomanjkanja prihoda. Sveta Stolica nije udovoljila biskupovoj želji da se sjemeništu namijene prihodi napuštenog samostana sv. Mihovila nad Limom (Pavat, La riforma, str. 191—193).

58 Biskup spominje naslovnika uživanja penzije koji je bio predviđen prigodom njegova imenovanja za biskupa. Vidi bilj. 27.

59 Biskup spominje novi val bjegunaca ispred Turaka naseljenih na Poreštinu 1647., 1650., 1662. i 1664. godine: radi se o crnogorskim i albanskim pravoslavicima.

60 Utvrđeni gradići u Pazinskoj grofoviji bili su: Pazin, Beram, Trviž, Tinjan, Žminj i vjerojatno kaštel Grdoselo; u mletačkoj Istri Rovinj, Bale, Dvigrad, Savičenta, Sveti Lovreč i Motovun.

ishod. Treba svakako dokrajčiti daljnja zlostavljanja, sablazni i štete; treba štititi vlast Svete Stolice i svetog oca, za što biskup podnosi tolike napore, stalne zasjede, beskrajne troškove i životne opasnosti (II).⁶¹

U nekim se župama služba božja odvija na staroslavenskom jeziku (illirico idiomate divina celebrantur – I); svećenici dijelom latinski dijelom hrvatski vrše službu božju (partim latino, partim illirico idiomate celebrant divina – III, IV).⁶²

Morlaci i Ciprani skloni su praznovjerju, ali im je biskup naredio da se toga okane (II); među Morlacima i Epircima,⁶³ koji su se za vrijeme turskih ratova naselili u mletačke zemlje, ima mnogo praznovjerja i n.aleficia, ali se protiv tih poroka biskup bori da ih iskorijeni. Ovi barbarški i neljudski narodi imaju veoma loš običaj otimanja žena s kojim se kasnije žene opravdavajući se da to čine po dogovoru ili nagovoru samih žena. Civilni suci blago kažnjavaju te prestupnike (IV). Biskup nastoji da sve zloporabe koje otkrije za vrijeme kanonskoga pohoda župa ispravi (III) i tako je mnogo toga spasio (IV), a svećenicima je energično zapovjedio da se točno pridržavaju sinodalnih konstitucija i dekreta te svoje vjernike poučavaju u kršćanskom nauku (III).

Godišnji prihodi biskupove menze nisu prekoračivali 2.000 ml. dukata za vrijeme ranijih biskupa, ali je sadašnji uspio, ne zna da li marljivošću ili srećom, namaknuti ih još 1.000. Ali što je to, kad ukupan iznos za penzije dosiže sumu od 2.100 ml. dukata, zatim dolaze redovni i izvanredni troškovi za obranu prava i jurisdikcije te biskupu pretekne jedva za život (ad moderatum victum, mensamque frugalem necessaria). I župnici su potrebni svega te od njih biskup ne može tražiti pomoć ni za menzu ni za sjemenište, nego biti im zahvalan da vrše službu božju i brinu se za duše (I, II); biskupovi su prihodi umanjeni: redovni i izvanredni troškovi iznose preko 600 ml. dukata godišnje, za godišnje penzije treba odvojiti 1.400 rimskih škuda što odgovara iznosu od 2.100 ml. dukata. Odlukom pape Inocenta X dobili su: kardinal Bragadenus penziju od 700 rim. škuda, kardinal Panphilius, sada princ Kamilo (Camillus) 70 rim. škuda na račun kardinalske časti i raniji korisnici (pensionarii) 100 rim. škuda.⁶⁴ Od 1647. biskup nije bio u mogućnosti podmirivati spomenute penzije te se gospodin Camillo, nećak brata pape Inocenta, utekao mletačkom duždu na čiji je sud više puta bio pozvan biskup i gdje je u više navrata molio da bude saslušan i da se pravdi udovolji.

I papin nuncij u Veneciji, nadbiskup Pisano, stalno je biskupu obećavao da će se spor pravedno riješiti, ali ga isti nikada nije htio do kraja saslušati. Godine 1651. biskupu su prisilno bili oduzeti svi prihodi i bio mu je nametnut duždev ekonom kome je bilo naređeno da se biskupu i kao rezidencijalnom ništa ne dodijeli ni za hranu. I nuncij je na to pristao. Od tada je biskup dvije i pol godine živio u Poreču bez ikakvih namirnica i

61 Samostan je konačno ukinuo papa Aleksandar VII. breveom 1660. Vidi bilj. 56.

62 Vidi bilj. 37.

63 Ciprani, Krećani, Epirci i drugi Grci naseljavali su se širom Poreštine od 1530. do 1669. god.

64 Usp. bilj. 31. Godine 1600. odnos mletačkog dukata i rimske škude bio je minimalan, dok je 1655. vrijednost škuda porasla prema dukatu u odnosu 1 i pol : 1. I kao što je ekonomska kriza poslije uskočkog rata pogodila mletačku Istru i gotovo dotukla gospodarstvo tako je pogodila i porečkoga biskupa koji je preko noći bio izjednačen s prosjakom, jer su naglo i osjetno pali njegovi prihodi i jer su korisnici penzije nemilosrdno utjerali svoja prava putem suda.

pomoći, u najvećoj žalosti i gubitku očevine, siromah i ubog, uzalud zaklinjajući uzdržavanje dolično za jednog biskupa, podnoseći težinu dana i žegu, radnik u Očevom vinogradu bez hrane i plaće, vol koji vrši žito zavezanih ustiju i služeći oltaru bez hrane s oltara. Godine 1653. zalaganjem novoga nuncija, biskupa iz Civitatis Castelli, uživaoci penzije iz porečke menze udijelili su izgadnjelom i upropaštenom biskupu sirotsku potporu za življenje u iznosu od 300 ml. dukata, a ne od 1.000 kako predviđaju Tridentinum, običaj i više mletačkih presuda. I ovu sitnu mrvicu, palu sa stola porečke menze, biskup je teško dobivao od nametnutog ekonoma, čovjeka naprasite naravi. Taj je čovjek dvije i po godine odgađao dati biskupu ono što mu je pripadalo po naravnom, božjem, kanonskom i civilnom pravu, dapače ga je stalno ponižavao i nametao mu post ni crkven ni naravan, ni ikojim kalendarom predviđen, već grozan, neljudski i ubitačan za izgadnjelog biskupa i njegovu posluđu koja je uzalud kruha tražila. Iz dana u dan opadaju prihodi porečke crkve i biskupa, potkrada ih sam ekonom, a njegove se sluge bučno vesele i goje. Biskup je nemoćan u odnosu na ekonoma, kao prosjak u sramoti svoga dostojanstva, ne može tražiti račune, nema uvida u upravu, već u dubokoj žalosti tuguje, uzdiše i jadno oplakuje propast svoju i svoje crkve (II). Biskupova je menza opterećena godišnjom penzijom princu Kamilu Pamfiliju u visini od 800 rimskih škuda, prihodi donose najviše 2.000 rim. škuda (III); godišnji su biskupovi prihodi opali i ne prelaze 2.500 ml. dukata, penzija princu Kamilu Pamfiliju iznosi 1.200 ml. dukata i podmirivši ostale troškove biskupu jedva dostaje za skroman život (IV).

Biskup opravdava pozivajući se na više sile odgađanje trogodišnjih relacija, kad mu je papa Inocent X uskratio daljnja odgađanja i zaprijetio kanonskim posljedicama, stoga moli odrešenje od eventualnih cenzura. Biskup je bio naprosto spriječen da pohodi Rim zbog dugotrajnih rasprava i golemih parnica u obrani kaptolskih prihoda: biskup je lanjske godine boraveći u Veneciji dva mjeseca preko po Tridentinumu dozvoljenih tri za izbjavanje uspio svojim novcem dobiti sve parnice u korist porečkoga kaptola. Isplatilo se odgoditi relacije i pohod svetih mjesta, jer bi inače bilo sve uzaludno, kaptol se ne bi bio obnovio kao ni koralno ni misno slavlje u katedrali te sada, nakon treće generalne vizitacije biskupije, tiskanih sinodalnih odluka,⁶⁵ biskup je mogao i to obaviti (II).

U porečkom ageru žive Morlaci i Epirici, mahom dobri stanovnici, koje je vrhovni mletački sud obvezao na davanje kaptolu desetine svih žitarica, vina, sitne stoke i peradi i to nakon tolikih parnica 1654. godine, ali uza sve te mjere oni ne daju desetine, a nema ni izvršitelja koji bi ih na to prisilio, dapače su mnogi uložili žalbu na sudu te se i dalje parniče (III).

U zborne se crkve ubraja i ona sv. Sofije u Dvigradu koji su stanovnici napustili i naselili se u okolna sela, ali se u sjedištu čuvaju još Presveto, sveta ulja, sveto posuđe, ruho i namještaj, iako više ne stanuje ondje ni jedan svećenik zbog nezdravog zraka. Tri kano-

65 Biskup del Giudice održao je 1650. god. sinodu i tiskao sinodalne konstitucije tri godine kasnije u Veneciji. Sinodalne su konstitucije opširno razrađene u 29 poglavlja. Od hrvatskih je svećenika biskup zahtjevao da ispovijest vjere učine putem tumača, dok obrazac ne budu dobili u točnom hrvatskom prijevodu i da ubuduće sakramente dijele skladno s rimskim obrednikom (Cuscito, Sinodi, str. 43).

nika i pleban (Plebanus, nadžupnik) žive milju dalje. Ako se sve prenese u crkvu sv. Silvestra u Kanfanar, zborna će crkva ostati sama i napuštena, a stanovnici okolnih sela neće ići u Kanfanar tražiti sakramente. Postoji i samostančić i crkva sv. Siksta, gdje živi fra Ivan Radmanić, pavlin, kome carski dekreti prijete smrću u slučaju da se usudi prijeći u pavlinski samostan u austrijskom dijelu, ali za uzvrat ni ovi ne smiju po odluci mletačkog senata doći u samostančić sv. Siksta ni u druge mletačke krajeve. Nekada su fratri iz austrijskog samostana ubili neke u mletačkom i naoružani napali spomenutog fra Ivana, izranili ga i pokušali ubiti.⁶⁶ Poglavari reda nisu ništa poduzeli za njegovu zaštitu i već 30 godina nisu pohodili crkvicu sv. Siksta. Fra Ivan se pokorava porečkom biskupu, jer su mu crkvice i samostan u granicama porečke biskupije. Biskupova je želja da bi fra Ivan preuzeo pastvu u Baratu i susjednim selima i da se na području dvigradske kolegijalne crkve osnuju dvije župe tj. Kanfanar i Barat. Biskup zatim predlaže da kanonici i dalje dolaze misiti u Dvigrad, da se preurede desetine koje su ranije pripadale dvigradskoj crkvi, da se iz sv. Sofije sve prenese u Kanfanar kako bi se izbjegle nečasne krađe i podmukle provale, što se drugdje već dogodilo (II).

Biskup je otvorio u Vrsaru mali fontik kao zalagaonicu (mons pietatis), gdje siromasi iz čitave biskupije mogu pozajmiti novac bez lihve i žito za sijanje uz uvjet da se dogodi ne vrati ista mjera i jedna mletačka libra, mjera nešto veća od rimskog juluma (Jullum), po modiju za fond i troškove upravljanja.⁶⁷ Glavnica iznosi oko 2.000 ml. dukata i ne smije se smanjiti (II).

U Pazinskoj grofoviji objavljen je edikt cara Leopolda⁶⁸ kojim se najstrože zabranjuje podanicima svaka veza s biskupom koji živi u mletačkom dijelu, a biskupu se naređuje da si imenuje nacionalnog vikara sa svim ovlastima u austrijskom dijelu biskupije. Bis-

66 Usp. bilj. 35. Biskup se pozivlje na žalosne događaje koji su se zbili i zbivali u Istri uzduž „vručice“ granice austro–mletačkih posjeda u Istri za vrijeme uskočkog rata, kad je isti narod, podijeljen na „benečane“ i „kraljevce“, predvođen plaćeničkom vojskom vršio izmjenične i uzastopne upade, kaznene pohode, pljačke, ubojstva. Za tih je pohoda bio djelomično spaljen i rušen pavlinski samostan u Svetom Petru. Naravno da su i pavlini, jedni kao mletački podanici drugi kao austrijski, aktivno sudjelovali u tim ratnim pohodima! Ništa čudno za ono vrijeme, ta i pičanski je biskup Zara, iako humanista i enciklopedijski pisac, sudjelovao u jednom pohodu kad je austrijska vojska zauzela kaštel Račice kod Buzeta (CCP 6, str. 3)!

67 Kamati su bili minimalni: tko je posudio jedan starić (83 litra) pšenice trebao je dogodine uz vraćanje iste mjere dodati oko 0,50 kg pšenice za usluge i troškove. Biskup je tako htio zaštititi bijedne seljake od lihvara i besavjesnih trgovaca. Istarski su biskupi još 1579. bili uputili Kongregaciji tridentskog koncila 69 konstitucija na odobrenje. U 67. su se biskupi oborili na uvedeni lihvarski običaj ugovorenog zaduženja na pet godina uz godišnje vraćanje protuvrijednosti u pšenici i nakon isteka ugovora uz vraćanje cijelog iznosa. Ovakvi se lihvari moraju tjerati iz crkve i ako ustraju u lihvi treba im odgoditi sakramente i kazniti ih (Pavat, La riforma str. 312).

68 Car Leopold I. (1657–1705), zajedno duhom prosvjetiteljstva i pozivajući se na zaštitno pravo (jus advocatiae) i patronatsko pravo, sve se više orijentirao ka krojenju pravde, prevlasti i gospodarenja nad Crkvom i pokušaju da Crkva postane državna pod njegovom apsolutističkom vlašću. Car se češće pozivao na tzv. placetum regium i potiskivao djelovanje crkvene vlasti Rimske kurije i biskupa, naročito onih kojih je biskupija bila prepolovljena državnom granicom kao porečka. Leopoldova politika prema Crkvi utirala je put terezijanizmu i jozefinizmu (Hubert JEDIN, Velika povijest Crkve, sv. V, KS, Zagreb 1978, passim). I bečki nuncij bio je nemoćan da išta postigne u korist porečkoga biskupa: car ga je naprosto ignorirao i radije se obratio princu de Portiji u Pazin koji je tada upravljao grofovijom i bio osobni carev prijatelj.

kup se tom ediktu nije pokorio, jer bi to bilo na štetu crkvene jurisdikcije te se obratio kongregaciji koja je slučaj povjerila apostolskom nunciju u Beču. Sam je biskup više puta pisao nunciju Caraffi koji je osobno putovao u Graz da intervenira kod cara, ali car nije htio o tom pitanju raspravljati s nuncijem, nego se radije obratio princu de Portia. Car je obećao da će se nesporazum povoljno riješiti. Biskup je prosvjedovao putem nuncija u Beču protiv pojave pozivanja na svjetovni sud klerika u imovno—pravnim sporovima. Za vrijeme generalne vizitacije župa u ovom dijelu biskupije biskup je želio riješiti razne slučajeve, ali vjernici i svećenici kao austrijski podanici, zastrašeni sankcijama carevog edikta, nisu se usudili pojaviti na ročištu (IV).

Za vrijeme pohoda u Rovinju biskup je otkrio sablazan koju su prouzrokovali franjevci, a da ih nisu za to kaznili poglavari reda.⁶⁹ Biskup je protiv njih pokrenuo postupak kod nuncija u Veneciji, a franjevci su se u međuvremenu utekli mletačkom laičkom sudu te je tako nastao spor s obzirom na kompetenciju i ništa se nije poduzelo (IV).

Među relacijama biskupa del Giudicea nalazi se i pismo adresirano kardinalima kongregacije koncila 1655. godine. Biskup ističe kako je zavladao mnijenje u Istri i u susjednim pokrajinama da je Poreč porušen i napušten zbog nezdravog zraka i da je to glavni razlog što se Istrani i stranci neće naseljavati u Poreč. I sami kanonici ljeti napuštaju Poreč i službu u katedrali te je biskupovo mišljenje da bi im trebalo doći u susret i dozvoliti im kao i onima u Akvileji, da pored dozvoljena tri mjeseca izbjivanja na godinu iz kaptola prema tridentskim odlukama mogu izbivati još dva mjeseca uz uvjet da ne trpi služba u katedrali.

6. NIKOLA PETRONIO CALDANA (1667–1670)

Biskup Nikola Antun plemeniti Caldana rodio se u Piranu, gdje je i umro i bio pokopan. Bio je doktor obaju prava, u dva je navrata obnašao službu rektora i sindika padovanskog sveučilišta, zatim komesara papinske i carske vojske. Bio je i papin ambasador, član dvora kardinala Karla Caraffe i od Leopolda I imenovan plemićem.⁷⁰

U Tajnom vatikanskom arhivu nije pohranjena nikoja Caldanina relacija. Njegov nasljednik, biskup Adelasio, u svojoj prvoj relaciji napominje da je vizitirao sveta mjesta i za trogodište svoga prethodnika, biskupa Caldane.

7. ALEKSANDAR ADELASIO (1671–1711)

Biskup Adelasio, rođen u Bergamu, bio je lateranski kanonik, kao porečki biskup istakao se i bio čovjek akcije i molitve i pravnik čvrste ruke, iako su ga mučile razne bolesti i tegobe. Ostavio je svjedočanstvo svoga 40-godišnjega rada u nizu svezaka dokumenata i spisa, pohranjenih u biskupskom arhivu.⁷¹

69 Rovinjski se franjevci nisu htjeli pokoriti biskupu te su u župi samozvano i neovlašteno vršili razne službe ignorirajući kaptol i biskupa. Papa Aleksandar VII dokrajčio je spomenute trzavice i breveom ukinuo samostan 1660. godine (Pavat, *La riforma* str. 90).

70 Usp. Babudri, *I vescovi*, str. 269; Pavat, *La riforma*, str. 90; *Hierarchia IV*, str. 274.

71 Usp. Babudri, *I vescovi*, str. 270; Pavat, *La riforma*, str. 90–91; *Hierarchia V*, str. 307.

U Tajnom vatikanskom arhivu ima deset Adelasijevih trogodišnjih izvještaja ovim kronološkim redom: 1673, 1675, 1679, 1682, 1685, 1689, 1695, 1699, 1703. i 1706. godine. Obavivši kanonski pohod svih župa prije svake relacije prvu i opširnu odnio je u Rim osobno biskup i posjetio sveta mjesta, sve je ostale poslao po ovlaštenom predstavniku. Tako je drugi izvještaj predao u Rimu porečki kanonik Ivan Baratti. U aktu ovlasti spominje se: kancelar kurije Franjo Marchesis, svjedoci Angelo Todo, svetolovrečki i Ivan Bartulica (Bartulizza), dvigradski kanonik, zatim Josip Bevilaqua, doktor obaju prava, apostolski protonator, rovinjski kanonik skolastik i generalni vikar te Josip Baltazar Bonomo, vikar biskupske kancelarije. Priloženo je i liječničko uvjerenje kojim Andrija Pischiutta, doktor filozofije i medicus phisicus prepričava dijagnozu padovanskih liječnika tj. da biskup boluje na utrobi, da su mu tjelesne sile oslabile i da ga muče hipohondrija i tumor. Za treću relaciju biskup je delegirao porečkog arhiđakona Franju Bonacina (drugje piše Bonazza, Bonaccia). U punomoći spominju se: kancelar, kanonik Hanibal Crippa Riccio, Josip Bevilaqua i prokancelar biskupije, svećenik Ivan. Liječnik Andrija Pischiutta specifikira raniju biskupovu dijagnozu: tumor, velik i bezbolan, zvan scirrhum. Kanonik Gabrijel Spongia (drugdje piše Sponsa) izručio je u Rimu četvrtu relaciju. U pismenom ovlaštenju spominju se: svetolovrečki kanonik Bartul Bendotto, klerik Karlo Passo i Hanibal Crippa Riccio, motovunski kanonik i kancelar kurije. Andrija Pischiutta, doktor filozofije i medicine te medicus phisicus Poreča, tumači da njegova pacijenta, pored ranije opisanih bolesti, muče stalna groznica, tvrdi humor Zieni (humor Zienis durus) koji padovanski liječnici i njegova neukost zovu Scirrhisus i hipohondrična afekcija. Hanibal Crippa Riccio (ili Ricci), motovunski kanonik, bio je biskupov opunomoćenik koji je ponio u Rim petu relaciju. U punomoći se spominju: Jeronim Lucatello i Franjo Jenerono, klerici i kućni biskupovi; Nikola Chiessari, notar i kancelar kurije; Josip Padovanac, javni notar i vicekancelar kurije. Među spisima šeste relacije postoje dvije punomoći: u jednoj se spominje porečki kanonik arhiđakon Franjo Bonaccia, u drugoj vrsarski župnik Ivan Belasica (Bellasizza). Relaciju je odnio u Rim kanonik Bonaccia, u čijoj se punomoći spominju: svećenik Franjo Albertino i klerik Galeazzo de Alexandris, oba kućni biskupovi te Hanibal Crippa Ricci, katedralni kanonik i kancelar biskupije. Za osmu, devetu i desetu relaciju biskup nije mogao poslati dijecezanskoga kanonika ni svećenika zbog siromaštva, već je uz specijalnu papinu dozvolu imenovao i ovlastio opata Viktora Manzonzija (drugdje piše Manzonco, Manzonzus) rodom iz Feltre i sa službom na rimskoj kuriji. Nova imena kod sastavljanja punomoći jesu: kanonik Ivan Ghisleri, klerik Juraj Galvano i Mihovil Comneno Papadopuli, plemić kretskoga kraljevstva, doktor obaju prava, javni notar ovlašten od mletačkih vlasti i službeni notar porečke biskupije. Dalje se spominju Franjo Albertini, kanonik arhiđakon i generalni vikar te Gašpar Albertini, kancelar kurije. I, konačno, desetu je relaciju predao na kongregaciji svetolovrečki kanonik Ivan Komar koji se u Vječnom gradu zadržao samo dva dana, želeći stići na vrijeme u Asiz za sticanje oprosta u Porcijunkuli. Budući da kanonik Komar nije imao prethodno odobrenje svetoga oca nego samo biskupovu punomoć za predanje relacije, kongregacija je nije prihvatila. Nakon biskupova interventa koji nije mogao iz ekonomskih razloga poslati u Rim novoga opunomoćenika papa je naknadno dozvolio da kongregacija prihvati Komarovu relaciju predanu 24. 7. 1706. Izgleda da se toj relaciji zameo trag, jer je novu relaciju predao na kongregaciji prosinca iste godine Ivan Vincenti uz punomoć u kojoj

se spominju porečki kanonik Bernardin Lovado i svećenik Jakov Battagir. Punomoć je konvalidirao Franjo Albertini, porečki kanonik arhidakon, biskupov kancelar i generalni vikar „in spiritualibus et temporalibus”.

Sadržaj svih relacija zajedno. Biskup žali što ne može sam pohoditi Rim i izučiti izvještaj o stanju u biskupiji i polagati račun o svom radu (villicationis), jer ga muče razne bolesti i tegobe kao posljedica nezdravoga zraka (II–X); jer ga je pogodila smrtonosna bolest 1681. (IV); jer ga je bolest prikovala uz krevet (VIII); jer pored ranijih bolesti muče ga podagra i hiragra (podagra, chiragra) (IX); jer mu razne bolesti i starost ne daju da ispuni vruću želju (X). Biskup je stoga prisiljen poslati trogodišnje izvještaje po predstavniku nakon što je osobno svaki put pohodio sve župe (I–X); nakon generalne vizitacije i održavanja prve dijecezanske sinode (II) i nakon proglašenja vrlo ljekovitih konstitucija, disciplinskih dekreta i obnove klera (III).⁷²

U Poreču su zadnjih godina obnovljene mnoge zgrade i podignute mnoge kuće i stanovi za Krećane koji su se lanjske godine naselili dozvolom dužda: svih stanovnika ima oko 600 (I). Grad Poreč početkom stoljeća porušen, opustošen i bez življa, danas je oživio iz svojih ruševina, obnavljaju se mnoge javne i privatne zgrade i broji oko 700 stanovnika (II). Poreč, grad koji su ranijih stoljeća resile grandiozne i raskošno ukrašene građevine i koji je bio bogat građanima i stanovnicima te je u njemu cvalo blagostanje, sada je poput feniksa ptice iz vlastitog pepela oživio, obnavljaju se zgrade i broji oko 700 žitelja, a početkom ovoga stoljeća bio je gotovo opustošen i bez ljudi, obrašten bršljanom i divljim smokvama i do temelja razvaljen (III). Poreč broji preko 700 ljudi (IV); preko 500 duša (V); oko 500 duša (VI); oko 700 stanovnika (VII); oko 900 stanovnika (VIII–IX); oko 1000 žitelja (X).

Porečka je katedrala posvećena Uznesenju Marijinu i sv. Mavru, afričkom mučeniku i zaštitniku biskupije⁷³: prostrana je i ukrašena mramornim stupovima i mozaičkim figurama, drevne je strukture. Zavjetna je građevina cara Otona I, posvećena na zapovijed pape Ivana XII od Rodoalda, akvilejskog patrijarha i 12 biskupa. Ali zbog zuba vremena, napuštanja grada i drastično opalih prihoda za održavanje, jedva se može uređivati glavni oltar za obavljanje službe božje. Katedrala je ostala gola i zapuštena bez nakita i ruha i da papa Aleksandar VII nije bio poklonio kompletno ruho biskup ne bi mogao održavati pontifikalne obrede (I). Katedrala, posvećena 8. svibnja 980. godine, tako jadno izgleda da čovjek ne može a da ne zaplače (II). Katedrala na više mjesta prijete propašću, ali je biskup o svom trošku uspio popraviti ugrožena mjesta (III). Biskup je uspio obnoviti katedralu i biskupski dvor (V). Zbog pomanjkanja pri-

72 Biskup Adelasio i pored dugogodišnjih tegoba i bolesti redovito je posjećivao župe i 1675. održao u Poreču dijecezansku sinodu i iste godine objelodanio u Veneciji sinodalne odluke obuhvaćene u 27 poglavlja. Govoreći o dijeljenju sakramenata biskup je zahtijevao da se hrvatski svećenici moraju prilagoditi i pridržavati isključivo Rimskoga obrednika. Ta činjenica podrazumijeva da su se hrvatski svećenici još služili akvilejskim pokrajinskim obrednikom, ukinutim 1596. i da im još nije bio pristupačan Kačićev *Ritual rimski* preveden 1640. godine ili ga je biskup pokušavao uvesti (Cuscito, Sinodi str. 65–76; Jeronim Šetka, Hrvatska kršćanska terminologija, Split 1976.).

73 Vidi bilj. broj 34.

hoda biskup mora suznih očiju promatrati kako mu katedrala oskudijeva potrebnim predmetima za održavanje bogoslužja (VII–X).

Ispod dva oltara čuvaju se tijela svetih mučenika, Projekta biskupa, njegova akolita Elpidija, Demetrija i Julijana kao i druge relikvije (III–VII). Čuvala su se i sveta tijela mučenika Mavra i Eleuterija koja su Genovežani kao pobjednici nad Mlečanima 1318. godine odnijeli nakon što su razorili Poreč (I i V) i sav ovaj kraj (II–III); nakon opustošenja cijele provincije (X).⁷⁴

Porečki kaptol ima 10 kanonikata i među njima dvije časti, arhiprezbitera koji se bavi pastvom u gradu i arhidakona; slijede skolastik, teolog i penitencijar. Kanonički prihodi potječu od desetine porečkog agera koji obrađuju Morlaci i koji ih varanjem zakidaju i potkradaju. Kanonici su nemoćni da uspostave red u ubiranju desetine i jedva životare od ubranoga. U natječaj za kanonikate uvukla se zloporaba, jer mnogi strani kandidati nastoje na kuriji dobiti kanonikat i odmah ga nekome predati na tri godine, a kad istekne rok oni pokupe prihode vrativši kanonikat bez služenja u katedrali. Time daju povoda negodovanju i pojedinačnom uskraćivanju desetina, budući da ima samo 5–6 kanonika koji stalno služe u katedrali mjesto predviđenih 10 (I). Morlaci i Epirci lukavo zakidaju davanje desetine, a državni zakon zabranjuje primjenu crkvenih sankcija i kazni za obranu kaptolskih prava. Tako kanonici žive u bijedi te su bespomoćni i bez sredstava da brane svoja prava (II–VI). Morlaci i Epirci koji obrađuju zemlju agera ne daju desetine u cjelini služeći se mnogo varanjem (III). Između 10 kanonikata prva je čast arhiprezbiterata: mjesto je sada ispražnjeno, jer je jedan od uvjeta za sticanje te časti taj da kandidat bude doktor, a takve osobe nema. Postoje arhidakon i teolog. Kaptol je pao na prosjački štap, jer jedini prihod dolazi mu od desetina koje Morlaci i Epirci lukavo i lupeški potkradaju (VII). U porečkom kaptolu još nema arhiprezbitera, časti koja je skopčana s velikim troškovima za dobivanje bule imenovanja i nema natjecatelja koji bi ih htio ili mogao snositi, jer su prihodi vrlo siromašni. Kaptol živi od desetina koje je gotovo nemoguće utjerivati od Morlaka i Epiraca, prepredenih varalica i kradljivaca (VIII–X).

Biskupova palača osjeća zub vremena i djelomično je nepopravljiva (I); biskup ju je uspio popraviti (V).

Sjemeništa nema, jer u gradu naprosto nema mjesta za tako važnu ustanovu, nema ni prihoda ni ikoje nadarbine za te svrhe, a biskup ne može odvojiti ništa od svojih malih prihoda i velikih troškova, izdataka i potpora (I–II). Postoji u gradu jedan samostan konventualaca s jednim redovnikom: zgrada i prihodi od 15 ml. dukata dobro bi došli sjemeništu i biskup moli papin intervent da mu se ta želja ispuni (I). Sjemenište se jedva neko vrijeme održalo, biskupovi su prihodi sve škrtiji i godine redom neplodne, ali će biskup sve poduzeti da se ono otvori (III). Konačno je sjemenište, jedino u ovoj pokrajini, proradilo zalaganjem i troškom biskupa koji ne zna dokle će moći izdržati. Nedaleko grada postoji samostan sv. Mihovila nad Limom s jednim redovnikom kamaldoličaninom koji ubire 100 ml. dukata godišnjih prihoda: kad bi se ti prihodi mogli

74 Vidi bilj. broj 50 i 51. Izvještaji biskupa ne slažu se u datiranju svetogrdne otimačine tijela svetih Zaštitnika Poreča sa strane Genovežana.

pripojiti sjemeništu kao što su ranije više puta prethodnici molili, a sadašnji biskup ponavlja, ono bi se moglo bez muke uzdržavati za jednu tako presudnu potrebu čitave pokrajine (IV). Biskup i dalje sam uzdržava sjemenište (V), gdje se odgaja 12 sjemeništara (VI). Sjemenište se bez prihoda nije moglo dalje uzdržavati, ono je sada zatvoreno, ali jedan svećenik gotovo besplatno podučava mladiće gramatiku (VII i IX); ali jedan kanonik, nagovoren od biskupa, poučava dječake i klerike gramatiku (VIII s rubnom bilješkom kongregacije: „Hortatur et laudatur”). Sjemenište se nedavno ponovno otvorilo (X).

Na području biskupije postoje 42 župe i gotovo u svima komuni i laičke osobe imaju pravo biranja župnika (I–II); svih župa ima 44 (IV–VII); župa ima 42 i skoro u svima postoji zastarjeli običaj (inveterata consuetudo) predlaganja i biranja župnika (VIII–IX). U biskupiji broj župa iznosi 44 s drevnim običajem biranja župnika (X). Gotovo svuda u biskupiji, posebno u austrijskom dijelu komuni i pojedini laici uživaju običajno pravo predlaganja župnika (II). Komuni i laičke osobe imaju od pamtivijeka običaj biranja župnika: u austrijskom dijelu car Leopold i raniji carevi to su pravo predali grofu Ausperghu koji sada vodi grofoviju (III).⁷⁵

Mnogo ima podružnih i poljskih crkava koje mahom vane za najnužnijim inventarom (I, VIII, IX); one su toliko siromašne da je biskup u nekima morao zabraniti svaku službu (II); neke su porušene, druge ruševne i bez prihoda te je biskup bio primoran da zabrani u njima službu božju (V–VII, IX).

Svi su crkveni beneficiji u biskupiji oskudni osim onoga rovinjskog prepozita koji mu donosi oko 100 ml. dukata (de camera) (I, II, IV); svi su beneficiji siromašni osim rovinjskih kanonika koji naslovnicima donose oko 170 ml. dukata (III): svi su beneficiji u biskupiji vrlo siromašni (VIII, IX).

Zbornih crkava širom biskupije ima 7 s prorijedenim i vrlo siromašnim kanonicima.⁷⁶ U sv. Sofiji dvigradskoj vlada takva pustoš da je još ostalo samo Presveto, jer su župnik i kanonici zajedno s narodom iselili i nastanili se na Kanfanarštini: oni dolaze ovamo još jedino misiti. Biskup misli da bi bila sveta stvar kad bi se Presveto i župna uprava prenijeli u poljsku crkvu sv. Silvestra u Kanfanar, ali se tamošnji narod neće odazvati na biskupov poziv da se crkva proširi. U rovinjskoj se kolegijalnoj crkvi čuva tijelo sv. Eufemije, kalcedonske djevice mučenice, u mramornom sarkofagu koji su anđeli oko 800. godine dovezli na morskim valovima. U motovunskoj se zbornoj crkvi čuva trn iz Isusove krune. U zbornoj se crkvi Svetvinčenta štuje tijelo sv. Viktorije, djevice i mučenice, dopremljeno iz Rima, a u onoj Svetoga Lovreča tijelo sv. Viktora mučenika i sv. Korone mučenice (I). U biskupiji ima svega 7 zbornih crkava sa siromašnim kanonicima osim rovinjskih čiji prihodi dosižu 100 ml. dukata godišnje (II). U 7 kolegijalnih crkava životari malo kanonika (III–IV). Sedam ima kolegijalnih crkava s 3–4 siromašnih kanonika (V). Osam ima zbornih crkava s 2–3–4 kanonika (VI, VII, X). Sedam ima zbornih crkava u biskupiji (IX).

75 Vidi bilj. broj 38.

76 Usp. bilj. 55. O sv. Eufemiji, Viktoru, Koroni, Viktoriji i Sofiji opširnije u Leksikonu ikonografije, str. 272–273.

Svih svećenika ima na broju 100, đakona 15 i ostalih klerika 30 (I, III); svećenika ima 100, đakona i klerika 30 (II, X); svećenika ima oko 120, đakona, podđakona i ostalih klerika ima oko 50 (IV); u biskupiji ima 100 svećenika, a đakona i ostalih klerika oko 50 (V, VI); 100 ima svih svećenika, a đakona i ostalih klerika oko 40 (VII); oko 100 ima svećenika, 15 đakona i 30 klerika na području biskupije (VIII); u biskupiji živi oko 120 svećenika, 15 đakona i oko 40 klerika (IX). U porečkoj biskupiji živi oko 22.000 stanovnika, sve samih katolika (I–II) osim nekoliko obitelji u Poreču koje se drže grčkog obreda, ne druže se s katolicima—latinima i žive raskolnički (I); osim nekih obitelji s otoka Krete, primljenih u ove strane iz ljubavi nakon pada otoka: spomenute obitelji ustraju u svojim raskolničkim zabludama i danomice navaljuju i zahtijevaju da im dužd dozvoli sagraditi crkvu u Poreču pod vodstvom grčkih svećenika koji žive u Veneciji, ali biskup poduzima sve, bilo u Veneciji bilo kod pokrajinskih vlasti, da se njihova zamisao ne ostvari (II). U biskupiji ima oko 20.000 stanovnika katolika, jedino u Poreču ima mnogo porodica iz Krete koje žive po običajima istočne Crkve i koje su dobile svećenika iz rodnog kraja: ovaj poučava djecu pretežno u katoličkoj vjeri i dijele im sakramente te na taj način sve više prihvaćaju našu vjeru (III). U biskupiji živi oko 22.000 žitelja, gotovo svi su katolici, ali u Poreču ima više Grka iz Krete: mnogi od njih primaju sakramente i izgleda da žive katolički te se za odgoj njihove djece traži svećenik Krećanin katoličkog obreda (IV). U biskupiji ima oko 20.000 stanovnika katolika, a u Poreču među bjeguncima iz Krete ima još raskolnika koje biskup nastoji uvesti u jedinstvo vjere (V). U biskupiji živi oko 22.000 stanovnika i svi su katolici (VI–X).

U biskupiji postoji 9 samostana raznih muških redova, ali samo tri imaju 8–10 redovnika i obdržavaju redovnička pravila (I, VIII). U samostanu sv. Nikole na otoku ispred Poreča koji pripada benediktincima, sv. Nikole na mletačkoj obali i u onom sv. Mihovila nad Limom koji pripada komaldolezima ne živi ni jedan redovnik, nego laici upravljaju dobrima i u samostanu žive. Samostan sv. Nikole na otoku donosi 100 ml. dukata siromašnoj katedrali i kaptolu, a bili su ga primili redovnici da služe Bogu i uzvrate godišnjim darom od libre tamjana. Biskup moli da se spomenuti prihodi dodijele porečkim kanonicima. U ostalim samostanima živi po jedan redovnik bez održavanja pravila i ne baš najboljega vladanja (I). U biskupiji ima 8 samostana (II). Svih samostana ima 9, ali jedino u onima male braće u Rovinju i u Pazinu te pavlina u Svetom Petru ima više redovnika. U ostalim samostanima ili nema redovnika ili živi po jedan (III). Samostana raznih redova ima 9, ali samo se u dvama obdržava redovničko pravilo (IV–VI). Deset ima samostana raznih redova, ali jedino u trimā živi od 8 do 10 samostanaca uz obdržavanje pravila (IX). Deset ima svih samostana u biskupiji zajedno s onim male braće koji je bio nedavno otvoren (X). U biskupiji nema uopće ženskog samostana (I–X).⁷⁷ Utvrđenih gradića u biskupiji ima 12,⁷⁸ pola u Pazinskoj grofoviji i pola u mletačkoj Istri zajedno s Vrsarom, crkvenim feudom, za koji biskup mnogo troši i muku muči kako bi sačuvao jurisdikciju i imunitet male luke (I). U Vrsaru, crkvenom feudu izravno podložnim papi, gdje su prihodi vezani uz biskupsku menzu, biskup vrši obje jurisdikcije (II–X).

⁷⁷ Usp. bilj. 56.

⁷⁸ Usp. bilj. 60.

Širom biskupije koja je dijelom pod Venecijom dijelom pod Austrijom, služba se božja vrši negdje latinski, drugdje ilirski (hrvatski) (I). Bogoslužje se u biskupiji obavlja latinski i hrvatski (II, IV). Služba se božja po župama odvija djelomično na latinskom jeziku djelomično na staroslavenskom (III, VIII, IX). U nekim se župama glagolja (VI, VII, X).⁷⁹

Godišnji biskupovi dohoci iznose do 3.000 ml. dukata, od toga treba odvojiti 400 ml. dukata za penziju nećacima kardinala Spade, ostalo gutaju razni i neizbježivi troškovi te biskupu ostaje jedva za življenje (I). Godišnji prihodi biskupove menze ne prelaze 2.500 ml. dukata i jedva pokrivaju izdatke: 400 dukata nećacima kardinala Spade, razne i stalne troškove i desetinu kanonicima (II). Godišnji biskupovi prihodi ne prelaze 2.500 dukata, a izdaci se sastoje od davanja desetine kanonicima, od raznih potpora i od penzije u visini od 1.100 dukata nećacima pokojnog kardinala Spade kao i od raznih troškova za očuvanje prava i obranu jurisdikcije (III). Biskupovi su prihodi vrlo smanjeni zbog više uzastopnih sušnih godina i tuča te su pali na oko 2.500 ml. dukata. Kad biskup podmiri sve obaveze, — desetinu kanonicima, potpore, svagdanje razne troškove i penziju od 1.000 dukata nećacima kardinala Spade, — preostaje mu jedva za golu egzistenciju (IV). Godišnji prihodi biskupove menze u stalnom su opadanju zbog neprestanih sušnih godina i tuča i ne došuju 3.000 ml. dukata. Rastu i izdaci: najveći u iznosu od 1.100 dukata biskup mora odvajati za penziju nećacima pokojnog kardinala Spade, zatim podmirivanje desetine kanonicima, svagdanje brige, obaveze i troškovi za obranu prava i jurisdikcije (V). Godišnji dohoci biskupove menze ne prelaze 2.500 ml. dukata. Franjo Spada prima penziju od 600 dukata, ostalo se pretežno troši u druge preče svrhe te biskupu ne dostaje za hranu (VI). Biskupovi godišnji prihodi iznose jedva 2.000 ml. dukata (VII, X), ne prelaze 1.500 ml. dukata i sve se troši za podmirivanje raznih obaveza, tako da biskupu ostaje jedva za življenje (VIII, IX).⁸⁰

Biskup je za vrijeme pohoda župa otkrio mnoge zloporabe u kleru i u prvoj sinodi održanoj prošloga travnja izdao i proglasio ljekovite odluke. Na spomenutoj su sinodi sudjelovali jedino svećenici mletačkog dijela biskupije, pošto je onima iz austrijskoga dijela bilo strogo zabranjeno prijeći državnu granicu i pod prijetnjom teških kazni podržavati bilo koju vezu s biskupom (II).⁸¹ Biskup sve pokušava kako bi istrijebio mnoga praznovjerja među novim naseljenicima Morlacima i Epircima (III). Mnogo ima abuzusa u biskupiji protiv kojih se biskup bori (V) i protiv kojih je izdao ljekovite propise (VI, X).

U Pazinskoj grofoviji koju drži grof Auspergh, kapetan je u prosincu 1681. objelodanio edikt preko glavara svih mjesta i sela, tzv. župana (ut vulgo vocantur Supani).⁸² Biskup smatra da je spomenuti edikt vrlo štetan za imunitet i slobodu Crkve, neuobičajen i sankcioniran teškim kaznama. Ovog je sadržaja: 1. svi zemljišno—pravni sporovi među

79 Usp. bilj. 37.

80 Usp. bilj. 27. Nekoliko je kardinala bilo iz porodice Spada. Ovdje se radi o Bernardinu Spadi koji je na papinoj Kuriji obnašao razne službe i umro u Rimu 1661. godine.

81 Usp. bilj. 68. i 72.

82 Pazinsku je grofoviju kupio 1665. princ Auersperg i u njegovo je ime vodio grofoviju domorodac Kristofor Rampelli za vrijeme donošenja spomenutog edikta (Kandler, *Indicazioni*, str. 75. i 157; de Franceschi, *Storia* str. 114–118).

crkvenim, crkveno—laičkim osobama i obratno moraju se rješavati jedino pred svjetovnim vlastima; 2. sve laičke osobe u bilo kojem sporu s crkvenim osobama na temelju pisanog dokumenta, ugovora, obaveze ili dugovanja moraju se obratiti civilnoj vlasti kao jedinoj kompetentnoj, a nikako crkvenoj; 3. u svim ostalim slučajevima u kojima spomenute osobe imaju spor o plodovima i prihodima bilo od svih crkvenih beneficija bilo onih od crkvenih osoba, crkava, bratovština, itd. dužne su se obratiti isključivo civilnim vlastima; 4. na duhovnu se oblast odnose jedino slučajevi duhovne naravi i stege crkvenih osoba, kao i sve ono što se odnosi na duhovnost i dušu.

Gotovo sve relacije završavaju preporukom biskupa i porečke Crkve da ih štite papa i kardinali kongregacije.

Na rubu uz tekst prve relacije zapisani su sažeti odgovori u sedam točaka uz papin pristanak: 1. što se tiče uskraćivanja ili zakidanja desetine Kongregacija koncila odlučila je 7. 5. 1672. da se prekršitelji mogu izopćiti iz Crkve za jednu nedjelju, ali si to pravo može pridržavati biskup; 2. što se tiče zloraba u traženju kanonikata bez rezidiranja u gradu može se primijeniti kazna suspenzije: ukoliko se ta vlast ne da biskupu, može si Datarija pridržati pravo slanja apostolskog pisma; 3. što se odnosi na ruševno stanje biskupskog dvora, neka se obnovi prema odlukama svetih konstitucija; 4. što se tiče odstupanja porečkog samostana konventualaca s prihodima sjemeništu, može se to izvesti uz uvjet da sjemenište preuzme i obveze; 5. što se tiče napuštenog Dvigrada, zborne crkve koja je ujedno i župna kao i prenošenja sjedišta župe u Kanfanar, neka vjernici i dalje primaju sakramente iz dvigradske crkve i neka se ne sile na proširenje kanfanarske crkve sv. Silvestra; 6. što se tiče grčko—pravoslavnih i raskolnih doseljenika Krečana, neka se biskup pobrine da oni dobiju svećenika grčkog porijekla koji će ih privesti k jedinstvu i 7. što se tiče benediktinskoga samostana sv. Nikole na otoku ispred Poreča i koji su nekada monasi primili od porečkoga kaptola uz obvezu davanja jedne libre tamjana, neka se provjeri darovnica i saslušaju monasi zašto su napustili samostan.

8. ANTUN VAIRA (1712—1717)

Antun Vaira, Mlečanin, učeni profesor i doktor obaju prava, predavač na padovanskoj univerzi, bio je porečki biskup oko pet godina i premješten u Adriju. Za vrijeme biskupovanja u Poreču nije poslao u Rim nikakvu relaciju.⁸³

9. PETAR DE GRASSI (1718—1731)

Petar de Grassi, sin plemićke obitelji iz Chiogge, obnašao je razne službe prije imenovanja za porečkog biskupa: bio je referendarij i vikar naslova sv. Marka, upravitelj biskupije Todi, zatim Rieti u srednjoj Italiji. Kao porečki biskup popravio je katedralu i biskupsku palaču, otvorio sjemenište i zalagaonicu.⁸⁴

83 Usp. Babudri, *I vescovi*, str. 271; Pavat, *La riforma*, str. 91; Hierarchia str. 61. i 307.

84 Usp. bilj. 83.

Petar de Grassi kao porečki biskup nije ni jedan put osobno pohodio Rim. Godine 1718. isposlovao je oprost za 44. i 45. trogodište na račun svog predšasnika. Za sebe je molio odgodu 1723. na dvije godine i kasnije 10 puta po 6 mjeseci, ali kad je zatražio još jednu odgodu papa mu nije htio udovoljiti i biskup, opomenut i ukoren, pismeno je obećao tajniku Kongregacije da će u roku od tri mjeseca pohoditi sve župe i poslati relaciju. On je, inače, stalno opravdavao odgađanje relacije i vizitacije zbog vrlo prijevremenih zapreka (*per impedimenti gravissimi*) i kasnije zbog starosti. Koncem jubilarne godine 1730. zamolio je papu za dozvolu da ga smije zastupati u Rimu opunomoćeni koparski svećenik Andrija Bacci koji je predao vrlo opširnu relaciju i pohodio sveta mjesta za trogodišta 46–49. Punomoć mu je sastavio i potpisao u Poreču biskupov kancelar Valentin Valentini.

Sažetak relacije. Grad Poreč, na jadranskoj obali i u mletačkoj Istri, ima prekrasnu katedralu, već drugu, jer je na mjestu prve podignuta biskupska palača.⁸⁵

Godine 284. za vrijeme careva Marka Aurelija Karina i Marka Aurelije Numerijana i za pape Kaja, mučenika, sveti je Mavro, svećenik i afrički mučenik, čudom postao zaštitnik i pastir naroda grada Poreča, kako se čita u starom oficiju. Poreč su ranije resili tako vrijedni i sveti biskupi da su se smatrali više anđelima negoli ljudima.

Prva je katedrala bila posvećena Marijinom Uznesenju i sv. Mavru. Podigao ju je kao zavjetnu car Oton I, njezini se ostaci mogu vidjeti ugrađeni u biskupskoj palači. Dana 8. svibnja 963. posvetio ju je akvilejski patrijarh Rodoald zajedno s 12 biskupa sufragana po nalogu pape Ivana XII. Porečka katedrala i biskupija pod zaštitom su sv. Mavra. Suzaštitnici su sv. Marko evanđelist; sveti mučenici Mohor i Fortunat, prvi patrijarh, drugi đakon akvilejski; sv. Projekt, biskup i Elpidije, akolit te sveti Dimitrije i Julijan.⁸⁶

Za katedralu se drži biskupska palača kao da je potekla iz rebra prve crkve i biskup je stalno popravlja.

Miraz katedrale iznosi jedva 50 dukata i njime upravlja jedan laik iz gradske uprave nazvan prokurator katedrale.

Biskupovi su dohoci u svoj pokrajini mali zbog siromaštva mnoštva crkava, a posebni je biskupov teret nedavna penzija od 100 škuda koje mora davati opatu de Brutisu.⁸⁷

Deset ima kanonikata zajedno s dignitetima, no jedino arhiprezbiter uživa neka sigurna primanja, dok ostali kanonici dijele trećinu prihoda koji su podvrgnuti punktaturi.⁸⁸ Pored kaptolskih digniteta, arhiprezbitera i arhidakona, postoje još teolog i skolastik.

85 Prva porečka katedrala nije postojala na mjestu biskupske palače. Biskup je živio prije arheoloških istraživanja građevnog ansambla Eufrazijeve bazilike. Iscrpnije o tim istraživanjima vidi: dr Ante ŠONJE, Crkvena arhitektura zapadne Istre; Područje porečke biskupije od IV. do XVI. stoljeća, KS, Zagreb 1982.

86 Vidi bilj. 34.

87 Uz ranije penzije biskup je morao godišnje odvajati još 100 rimskih škuda „pro persona nominanda” (*Hierarchia V*, str. 307, n. 5). Papina je kurija kasnije imenovala korisnikom te penzije opata de Brutisa. Usp. bilj. 27.

88 Punktatura je evidencija sudjelovanja kanonika korskim službama.

U gradu žive i 4 svećenika od kojih samo jedan uživa neku mansioneriju uz obvezu da u katedrali služi kao đakon na blagdanskim i nedjeljnim misama koje pjevaju kanonici. Ostali su ređeni iz naslova očevine (patrimonium), mise u koliko imaju intencija i bez beneficija sudjeluju u korskoj službi na uzor vjernicima. Klerika ima 8: 1 đakon i 7 nižih redova i svi oni redovito poslužuju u crkvi u roketama.

Katedrala je nekada bila bogatija relikvijama: u grobnici na mramornim stupovima iza oltara Presvetoga čuvala su se tijela sv. Mavra, zaštitnika i sv. Eleuterija, biskupa, koja su za vrijeme vojnog napada dne 29. kolovoza 1310. genovski mornari nasilno oduzeli ostavivši samo sitne čestice koje se zajedno s onima drugih mučenika čuvaju u srebrnoj pokaznici i izlažu na štovanje pobožnim Porečanima.⁸⁹ Katedralu ukrasuju relikvije svetih mučenika Julijana i Dimitrija položene u podnožje glavnoga oltara, i njihovo štovanje cvate. Slijede moći svetih mučenika Projekta, biskupa i Elpidija, akolita: njihovo je štovanje bilo zamrlo, pa ih je biskup dao izvaditi i položiti u novi oltar izrađen iz bijelog parskog mramora i na taj način obnovio njihovo štovanje.⁹⁰ Prijenos svetih ostataka obavio se svečanom procesijom po gradu, predvodio ju je novigradski biskup te je sudjelovalo mnoštvo vjernika i brojno svećenstvo.

Uz indulgencije kojima katedrala obiluje prigodom raznih svetkovina postoji i jedan oltar povlašten za svaki dan i za sva vremena te se na njemu redovito misi za pokojne. Svi svećenici redovito mise u Katedrali izuzevši konventualnog kanonika i kapelana laičkih bratovština.

U katedrali postoje 4 laičke bratovštine vezane uz svoj oltar: 1. Bratovština Presvetog oltarskog Sakramenta; 2. Bratovština Gospe svete krunice; 3. Bratovština sv. Nikole micenskog i 4. Bratovština svetih mučenika Projekta i Elpidija koju je utemeljio biskup davši joj ime i pravila Bratovštine kršćanskog nauka. Iako je već postojala Bratovština kršćanskog nauka, odsada će dvije okupljati i poučavati u određene nedjelje mladež: jedna u katedrali mušku druga u kapeli sv. Mihovila arhanđela žensku.

Unutra gradskih zidina postoje ove kapele: sv. Mihovila arhanđela, sv. Petra apostola i sv. Jurja konjanika. I podgrađe (suburbium) ponosi se mnogim kapelama: časno mjesto zauzima crkva Anđeoske Gospe, oko 100 koraka izvan gradskih zidina kao živo svjedočanstvo stare pobožnosti Porečana. Ondje je pomoću milodara vjernika i biskupa — koji je jednom dao 500 dukata — bio demoliran stari dormitorij⁹¹ i podignut dom u koji je biskup kanonski uveo u posjed Kongregaciju sv. Filipa Nerija te se ondje sada 4 svećenika brinu za bolesne, propovijedaju, uzorno žive i tako žanju vrlo bogate plodove.⁹²

Ni u gradu ni u biskupiji nema samostana redovnica, dok ima u Poreču samostančić franjevac konventualaca i rektorij benediktinaca s jednim monahom na otočiću koji štiti porečku luku.

89 Svetogrдна otimačina svetih tijela odigrala se zapravo 16. kolovoza 1354., a ne 1318. prema pisanju biskupa Adelazija (usp. bilj. 74) ni 1310. prema izvještaju de Grassija. Biskup del Giudice nije navodio datuma (usp. bilj. 51).

90 Paros je otok u Egejskom moru na glasu zbog kvalitetnog bijelog mramora.

91 Dormitorij je bio sredovječni hotel većinom uz neki samostan, gdje su prolaznici i siromasi mogli dobiti noćenje besplatno ili uz minimalan trošak.

92 Oratorijanci ili Kongregacija sv. Filipa Nerija ostali su u Poreču do 1752. kada su ih zamijenili dominikanci (Babudri, Parenzo, str. 141).

Biskupu je poznato da u gradu postoji bolnica (hospitale) pod laičkom upravom, ali je ne vizitira te ne može znati kakvi su joj prihodi.⁹³

U gradu se novcem biskupa, kolegijalnih i župnih crkava uzdržava najsiromašnija škola po nazivu, a sjemenište po zamisli: ovamo dolaze klerici iz gotovo čitave biskupije učiti crkvene i slobodne discipline te imaju besplatan stan i hranu. Svakog se mjeseca u katedrali pod vodstvom biskupa ili generalnog vikara i u zbornim crkvama pod vodstvom dekana ili mjesnog definitora održavaju tzv. casus conscientiae te se pretresaju pitanja koja dobri pastir duša mora znati kao što je navedeno u sinodalnim dekretima. Osjeća se teškoća za dolaženje svećenika na te susrete, zato njihov broj opada, a skupovi se prorjeđuju. U korizmi i došašću posebni propovjednici tumače riječ božju u katedrali i u kolegijalnim crkvama, dok po župama sami župnici katehiziraju svoje vjernike što jednostavnije da ih mogu razumjeti.

U Poreču i u njegovom podgrađu pastvu vodi arhiprezbiter, a širom Poreštine ima 7 župa: 1. sv. Martina u Taru; 2. sv. Mihovila u Frati; 3. sv. Antuna pustinjaka u Vabrigi; 4. sv. Antuna pustinjaka u Novoj Vasi; 5. sv. Mihovila arhandela u Mongebu; 6. sv. Roka u Fuškulinu kao zajednička za hrvatske i albanske vjernike koji pomiješani žive u Fuškulinu, Dračevasi, Valkarinima i Munsalešu; 7. Svetih mučenika Ivana i Pavla u Žbandaju, župa kao posljednja osnovana.

Župnika Tara biraju izmjenično Sveta Stolica i porečki biskup. Župnika Žbandaja bira porečki kaptol. Sve ostale župnike biraju vjernici dotičnih župa. Župnici Tara, Fuškulina i Nove Vasi pored župne vode brigu i o nekoliko kapela podignutih u granicama njihovih župa.

Porečka je biskupija od svih istarskih najprostranija: istočno graniči s pićanskom u dužini od oko 17 rimskih milja; južno s pićanskom i s pulskom u dužini ne manjoj od 40 milja; zapadno je oplakuju morski valovi Jadrana u dužini od preko 20 milja; sjeverno graniči s novigradskom i s tršćanskom biskupijom u dužini većoj od 15 milja. Opseg biskupije iznosi oko 100.000 koraka.

Tri milje južno od Poreča nalazi se Funtana, feud Borisija iz Kopra. Župna je crkva posvećena Sniježnoj Gospi i sv. Bernardu opatu s patronatskim pravom istih Borisija. U župi postoje i dvije kapele.

Dvije milje dalje, bilo morskim bilo kopnenim putem, ugnjezdio se na brežuljku tik do mora Vrsar, utvrđeni gradić gdje ima biskup obje jurisdikcije. Župna je crkva posvećena sv. Martinu, turonskom biskupu. Župnika imenuje biskup. Vrsar krasi, što unutra što izvan zidina, šest kapela između kojih Vrsarani dijele svu svoju pobožnost.

93 Prvi hospital vodili su u Poreču benediktinci od VII. do XII. st., templari su ga otvorili 1240. god. i već 1297. spominje se gradski hospital sv. Blaža (Prilozi o zavičaju, sv. I, Pula 1980., str. 222). Hospital se uzdržavao prihodima bogatog posjeda crkve sv. Blaža (Ante ŠONJE, Crkvena arhitektura zapadne Istre, KS, Zagreb 1982., str. 100). Taj je hospital djelovao i u biskupovo vrijeme, ali zvuči malo čudno njegova konstatacija što ne zna kakvo je bilo stanje u toj municipalnoj ustanovi, jer iako je nije službeno smio pohoditi, trebao je u duhu Istarskih konstitucija iz 1580. posjećivati bolesnike u svim gradskim bolnicama i osobno ih tješiti i hrabriti. Sigurno je ondje vladala velika bijeda u svakom pogledu kad je biskup doveo u Poreč oratorijance i povjerio im skrb za bolesnike.

Pet milja južno od Vrsara, prelazeći limsku luku i ploveći dalje stiže se u Rovinj, dok kopnena udaljenost iznosi oko 18.000 koraka, jer treba zaobići Limski kanal. Župno-zborna crkva posvećena je sv. Jurju, suzaštitnica je sv. Eufemija, kalcedonska djevica i mučenica čije se čitavo tijelo čuva u mramornom sarkofagu iza oltara njoj posvećenog. Svetičin se prsten i pojas čuvaju u srebrnom moćniku. Kaptol broji 6 kanonika s prepozitom na čelu kome je povjereno dušobrižništvo, slijede skolastik i 4 svećenika koji vrše službu đakona i podđakona. U samom gradiću i izvan njega mnogo ima kapela. Uzevši u obzir ostale svećenike i klerike Rovinj prednjači u čitavoj biskupiji, jer svećenika ima više od 20, a klerika do 10. Oko 4 milje van Rovinja postoji Rovinjsko Selo, župa posvećena sv. Antunu pustinjaku. Rovinjski kaptol postavlja i vizitira župnika. Vraćajući se natrag preko Lima nailazi se na Gradinu, na feud zadarskih Califa koji uživaju patronatsko pravo nad župnom crkvom sv. Andrije apostola.

Oko 12 milja južno od Rovinja postoji utvrđeni gradić Bale sa župno-kolegijalnom crkvom koja je posvećena Pohodu Bl. Dj. Marije. U crkvi se čuva čitavo tijelo blaženoga Julijana, franjevca, iza oltara koji su u njegovu čast podigli Baljani.⁹⁴ Zborni kaptol ima 4 kanonika: plebanusa bira gradsko vijeće, potvrđuje ga biskup i povjerava mu pastvu. Drugi je skolastik. Unutra i izvan gradskih zidina kao i širom župe sagrađeno je mnogo kapela. U Balama živi i 6 običnih svećenika i 4 klerika.

Udaljena 6 milja odavle postoji Savičenta, ranije feud porečkog biskupa, sada mletačke porodice patricija Grimanija, Župno-kolegijalna crkva posvećena je sv. Vincenciju po kome se gradić i zove. Grimani uživaju patronatsko pravo kod biranja plebanusa, dok biskup imenuje dva svećenika s naslovom kanonika. U gradu žive još 4 svećenika i isto toliko klerika.

Mnogo ima kapela u gradu i širom župe i sve su ovisne od zborne crkve.

Tri tisuće koraka dalje i evo nas u Dvigradu sa župno-kolegijalnom crkvom posvećenom sv. Sofiji. Dvigrad ima 4 kanonika i 3 klerika. Kanonika kome je povjerena pastva bira zajednica, a biskup postavlja skolastika. Mnogo ima kapela ovisnih od zborne crkve: glavna je ona u Kanfanaru, udaljena 2 milje. Ondje žive kanonici uz pristanak predšasnika Antuna Vaire, sadašnjeg biskupa Adrije. Kanonici su napustili Dvigrad zbog nezdravog zraka.

Na razmaku od 7 milja leži gradić Svetoga Lovreča Pazenatičkog. U župno-kolegijalnoj crkvi, posvećenoj sv. Martinu, djeluju 4 kanonika među kojima plebanusa bira gradsko vijeće. Crkva posjeduje časne relikvije, zapravo tijela svetih mučenika Viktora i Korone u oltaru njima u čast podignutom.⁹⁵ U župi postoje mnoge kapele.

94 Bl. Julijan iz Bala živio je oko 1300–1349. kao svećenik franjevac u tamošnjem samostanu sv. Mihovila. Bio je vrstan propovjednik, neumorno obilazio istarske gradiće i sela i svuda nastojao pomiriti zavađene duhove. Umro je na glasu svetosti i tijelo mu se čuva od 1567. u baskoj župnoj crkvi. Papa Pio X potvrdio je njegovo štovanje 1910. (Franjo među Hrvatima, str. 68; Leksikon ikonografije, str. 276).

95 Tijela egipatskih mučenika sv. Viktora i Korone potječu iz dvigradske zborne crkve, a otelet ih Svetolovrečani kao saveznici Genovežana u ratu 1354. godine. Usp. bilješku broj 51. i Leksikon ikonografije, str. 273.

Na udaljenosti od oko 4 milje i malo istočno nalazi se Baderna sa župnom crkvom Majke Božje. Župnika, kome su povjerene i neke poljske crkve, bira narod. Baderna se prostire na laičkom području Svetoga Lovreča.

Oko 14 milja sjeverno na samom čunku brijega po kome se i prozvaao, ugnjezdio se Motovun (Mons, Montona) s kaptolom koji broji 5 kanonika. Gradsko vijeće bira plebanusa, kanonici biraju skolastika koji je obvezan da bdije nad stegom triju svećenika, jednog đakona i triju klerika. Među relikvijama čuva se od pamtivijeka u srebrnoj pokaznici jedan trn iz Isusove krune koji Motovunci posebno časte. Crkva matica, kakve nema u pokrajini, posvećena je sv. Stjepanu, đakonu i prvomučeniku. Ova zborna crkva vrši duhovnu ovlast ne samo nad mnogim kapelama svoga područja, već i nad 14 župnih crkava i nad brojnim njihovim kapelama. Kaptol ima patronatsko pravo nad slijedećim župnim crkvama: 1. sv. Marine u Novakima; 2. sv. Roka u Rakotolama; 3. sv. Ivana Krstitelja u Kaldiru; 4. sv. Kvirina i Julite u Višnjanu i 5. sv. Djevice Marije u Bačvi. Komuni biraju župnika za crkve: 1. sv. Roka u Muntrilju; 2. sv. Pankracija u Brkaču; 3. Svih Svetih u Karojbi; 4. sv. Ivana Krstitelja u Svetoj Nedjelji; 5. sv. Mihovila arhandela u Zamasku; 6. sv. Vitala u Svetom Vitalu i 7. sv. Ivana Krstitelja u Šterni. Patricijska obitelj Grimani uživa patronatsko pravo nad župnom crkvom sv. Jeronima u Vižinadi. U Svetom Mihovilu pod Zemljom župnika imenuje i postavlja porečki biskup, jer je porečki biskup župu i utemeljio. Sveta Stolica i porečki biskup izmjenično biraju kanonike za rovinjsku, balsku i dvigradsku zbornu crkvu. Kaptoli Savičente i Svetoga Lovreča imaju privatno pravo izbora svojih kanonika. Sve navedene kanonike, župnike i druge crkvene službenike koje biraju kaptoli ili komuni ili druge osobe s patronatskim pravom uvodi u posjed biskup podloživši ih prije ispitu i provjeravanju skladno s pravnim propisima i ovim načelima: 1. župnici koji se biraju za ona mjesta gdje se bogoslužje vrši latinski moraju odgovarati latinski; 2. župnici koji se biraju za ona mjesta gdje se bogoslužje vrši staroslavenski odgovaraju hrvatski i, ukoliko ne poznaju gramatiku, ne pripuštaju se nikako.

U mletačkom dijelu biskupije ima 6 župno—zbornih crkava, 25 župnih, 2 kanoničke časti, 30 kanonika, 1 prepozita, 6 plebanusa, 26 župnika, 40 svećenika i 33 klerika: što ukupno iznosi 144 crkvene osobe.⁹⁶

Nemoguće je izbrojiti sve stanovnike, ali nakon točnijeg provjeravanja biskup je ustanovio da: Poreč ima 1.500 žitelja, Rovinj 10.000, Bale 600, Savičenta 1.000, Sveti Lovreč 500, Dvigrad 800, Motovun 900, ostale župe 8.300: ukupno oko 43.600 stanovnika (sic!).

Već 20 godina porečki biskup nije pohodio župe u austrijskom dijelu biskupije, stoga ni sadašnji ne može iznijeti točne podatke.⁹⁷ Taj dio graniči s pulskom, pićanskom i tršćanskom biskupijom te obuhvaća jednu zbornu—župnu crkvu i 8 župa s prepoziturom na čelu. Prepozitura u Novom Pazinu posvećena je sv. Nikoli, biskupu, a zbornu—

96 Zbroj nije točan.

97 Porečki biskupi nisu smjeli pohoditi austrijski dio biskupije od 1710. do 1745. godine. Uzaludni su bili svi pokušaji biskupa Vaire, de Grassija i Mazzolenija oko isposlovanja careve dozvole.

—župna crkva u Žminju sv. Mihovilu arhandelu te ima plebanusa i dva kanonika. Slijede župne crkve: 1. sv. Jurja na Starom Pazinu; 2. sv. Marka u Kašćergi; 3. svetih apostola Šimuna i Jude u Tinjanu, 4. sv. Roka u Svetom Petru u Šumi; 5. Sv. Jakova apostola u Grdoselu; 6. svetih apostola Petra i Pavla u Kringi i 7. sv. Petra apostola u Trvižu. Markiz a Prie kao feudator Pazinske grofovije uživa patronatsko pravo nad prepoziturom, zbornom i župnim crkvama.

Generalni vikar živi u biskupskom dvoru na biskupov trošak i kroji pravdu u biskupiji. Za svrsishodno poslovanje i uredovanje biskup se služi službenicima koji žive u Rovinju i u Motovunu. Za rješavanje težih slučajeva, bilo duhovne bilo materijalne naravi, biskup konzultira učenije teologe. U domaćem kleru malo ima onih koji su temeljitije poučeni u raznim disciplinama. Biskup nastoji dati ispovjedničku jurisdikciju po župama samo onim svećenicima koji bolje vladaju govorničkom vještinom, a od župnika zahtijeva da poučavaju vjernike u temeljnim istinama vjere, da istrebljuju poroke te uvode strah božji i čudorednost u njihov život. Gdjegod može u biskupiji biskup nastoji širiti bratovštinu kršćanskog nauka, življenje klera u skladu s crkvenim disciplinskim propisima kao i držanje pučkih misija, što sve donosi plodne uspjehe. Biskup se također točno pridržava rubrika obzirom na pontifikalne svečanosti i dijeljenje redova, napose u mletačkom dijelu. Sve je to Bogu na čast i na korist besmrtnim dušama. Biskup je taj mletački dio vizitirao već dva puta, a bio bi učinio i treći i četvrti put da ga nisu spriječile surovost pokrajine i bolest. Biskup se ne smatra krivim što ne može iznijeti točan izvještaj o stanju u austrijskom dijelu biskupije. Biskup je svuda dijelio krizmu, izgadio mnoge svađe, pomirio mnoge rastavljene, posvetio više pomičnih i nekoliko nepomičnih oltara, blagoslovio neke nove crkve i s mnogo starih i neupotrebljivih kapela skinuo posvetu i zabranio svako bogoslužje u njima.

U svim je crkvama počevši od katedralne do župnih biskup ostavio i pismene odluke koje se odnose na kult, stegu i čudoređe. Nadalje, zabranio je svako podmićivanje obzirom na fundacije, dijeljenje sakramenata, obnašanje kaptolskih i župničkih dužnosti i na taj je način doveo sve u prijašnje stanje skladno s rimskom praksom.

Jedna činjenica ispunja žalošću i čemerom biskupovu dušu: porečka biskupija trpi raspol sa strane carevine, jer se u onom dijelu biskup ne prizna ni za dijeljenje redova klericima, ni za davanje ženidbenih oprosta, ni za imenovanje predloženih župnika. Sve su te biskupove vlasti i službe prešle na pazinskog prepozita te se tako pokojni prepozit usuđivao skidati župnike bez suglasnosti s biskupom.⁹⁸ I što je najnečuvenije i strano crkvenim kanonima jest to što je ranije biskup redovnim putem sve te ovlasti davao dekanu, a sada ih isti prima snagom same careve diplome imenovanja. Tako taj dekan bez predočjenja spomenute diplome biskupu i bez biskupova imenovanja vrši jurisdikciju nad čitavim onim dijelom biskupije. Stoga biskup traži mjerodavan odgovor sa strane kongregacije i, pozivajući se na sv. Augustina (Ep. 237 i 252), ne želi samo vikati na vukove koji opkoljuju ovčinjak, nego uz pomoć Pastira i Gospodina liječiti ovce. Napisa-
no u Poreču, 17. 11. 1730.

⁹⁸ Radi se o prepozitu Ivanu Fatoru, Pazincu, koji je carskom vlašću kao dekan upravljao austrijski dio porečke biskupije od 1703. do 1729. godine.

10. VINKO MARIJA MAZZOLENI (1731–1741)

Biskup fra Vinko Mazzoleni, učeni dominikanac rođen u Bergamu 1667., bio je lektor filozofije i magister teologije u Parmi, Bologni, Bresci i Veneciji. Papa Klement XI imenovao ga je generalnim inkvizitorom, a Benedikt XIII posvetio 1727. i imenovao nadbiskupom Krfa i povjeravao mu razne druge službe. Babudri ga smatra jednim od najznačajnijih porečkih biskupa: popravio je katedralu i nabavio namještaj, osnovao sjemenište i zalagaonicu, 1733. održao u Poreču poznatu sinodu, bio je neumoran i ustrajan pobornik tridentinske reforme i počeo ubirati prve plodove kad ga je smrt pogodila koncem 1741. godine. Kao porečki biskup zadržao je i raniji naslov nadbiskupa.⁹⁹

Biskup Mazzoleni odaslao je u Rim tri relacije: 1733, 1737. i 1741. godine. Sam nije putovao u Rim zbog, kako sam navodi, starosti, visoke starosti i siromaštva, pa je imenovao za zakonitog predstavnika opata Pantaleona Balzarinija (negdje piše Balsarini), koji je neko vrijeme živio u Poreču, bio je plemićkog roda, opat samostana sv. Petra kod Cenede i u ovo vrijeme živio u Rimu. U punomoći iz 1733. spominju se: Valentin Valentini, kanonik i kancelar biskupije i svjedoci Franjo Danalva, kanonik Servul i svećenik Dominik Cas. Drugu je relaciju odnio u Rim i predao opatu Balzariniju vižinadski župnik Valerije Valentini.

Sadržaj prve relacije (1733). U Poreču, istarskom gradiću na Jadranu između Kopra na sjeveru i Pule na jugu, živi sada oko 1.300 pričešćenih i 500 nepričešćenih, što ukupno iznosi 1.800 duša. Poreč je sav obuhvaćen jednom župom. U gradu postoji jedan samostan konventualaca s novicijatom: u njemu žive 2 svećenika, 4 klerika i 2 laika. Grad ima i jednu bolnicu kojom upravljaju svjetovnjaci. U samom Poreču postoje: 4 laičke bratovštine i to – „duo societates laicorum cum sacco et duo sine sacco”¹⁰⁰, 3 područne crkve i 2 bratovštine kršćanskoga nauka, jedna za mušku druga za žensku mladež. Izvan gradskih zidina, ali uz sam grad nalazi se oratorij sv. Filipa Nerija s malom i ukusnom crkvom u kojoj dva svećenika revno šire pobožnost.¹⁰¹ Katedrala je posvećena Marijinom Uznesenju i sv. Mavru, svećeniku i mučeniku. Katedrala je velika, ali siromašna, jer ima skromne prihode kojima upravljaju laici. Katedrala ima 9 oltara i uz nju živi 10 kanonika. Konventualna se misa pjeva svaki dan za dobročinitelje. Prva je kaptoleska čast arhiprezbiter koji se bavi pastvom u gradu, druga je čast arhidakon. Skolastik podučava klerike u gregorijanskom pjevanju. Teolog u određene dane tumači Sveto Pismo u katedrali pred prisutnim biskupom. Klerici i sjemeništarci ministriraju u Katedrali.

Porečka je biskupija sufragana akvilejskog patrijarhata koji, kako izgleda, postoji od 284. godine.¹⁰² Biskupija je dijelom pod Mlečanima i dijelom pod Austrijom u Pazin-

99 Usp. Babudri, *I vescovi*, str. 271; Pavat, *La riforma*, str. 91–92; *Hierarchia VI*, str. 328.

100 Biskup vjerojatno razlikuje bratime koji su nosili posebno pokorničko odijelo na raznim svečanostima i obredima od onih koji ga nisu imali. ✓

101 Vidi bilj. 92.

102 Akvileja je postala sjedište patrijarhata 557. godine, dok je ranije bila nadbiskupija od 369., a prije biskupija s prvim poznatim biskupom Ilirijem Panoncem (272–285).

skoj grofoviji koju drži kao feud grof a Prie. Bogoslužje se odvija negdje na staroslaven-
skom negdje na latinskom jeziku i svuda vlada katolička vjera.

U mletačkom dijelu ima 6 gradića opasnih zidinama i u svakom ima sjedište zborna
crkva s kanonicima koji rezidiraju i obavljaju korsku službu: svih kanonika ima 27.
Župnih crkava i župnika ima 32. Gotovo sve župnike bira narod. Podružnih i poljskih
crkava ima 167 i sve su mahom oskudno snabdjevene. Svjetovnih svećenika ima 125,
klerika 35, svih pričešćenih vjernika 13.713, a nepričešćenih 766.¹⁰³ Nadalje postoje 3
franjevačka samostana: jedan trećoredaca (tertii Ordinis Sancti Francisci) s 8 redovni-
ka, drugi male braće (Minorum observantium) s 14 redovnika i treći reformiranih fra-
njevac (Ordo minorum observantium reformatorum). Slijede tri redovnička hospicija:
jedan benediktinaca s jednim monahom i dva braće servita sa po jednim svećenikom i
jednim laikom. U mletačkom dijelu postoji još i Vrsar, gradić smješten na vrhu brda,
obzidan bedemima i sa sigurnom lukom. Vrsar je zajedno sa svojim teritorijem crkveni
feud izravno potčinjen rimskom papi, a biskup u njemu vrši obje jurisdikcije, što mu
zadaje nemale brige.

Carski dio biskupije broji 5 utvrđenih gradića, 10 župa, među njima 2 zborne crkve s
po 2 kanonikata i jednu prepozituru. Područnih i poljskih crkava ima 82, svjetovnih
svećenika 19, klerika 15, svih pričešćenih 5.026 i nepričešćenih 2.390. Postoji jedan
pavlini samostan u Svetom Petru u Šumi i jedan male braće u Pazinu.

U carskom dijelu ima zloraba (praejudicia) u vezi s crkvenim imunitetom i s bisku-
povom jurisdikcijom, o čemu su pisali prethodnici. Sada se odanle stranke obraćaju
biskupu jedino kad ih prisile strogo duhovna pitanja. Na dijecezanskoj sinodi, zakonito
održanoj prošloga lipnja u katedrali, nije bio prisutan nijedan svećenik iz austrijskoga
dijela. Taj su kraj biskupi kanonski vizitirali za svako trogodište do 1710., otada do
danas nijedan put i biskupu nije jasno zašto postoji takvo stanje. Biskupu je poznato da
je tršćanski biskup pred 4 godine dobio besplatno dozvolu sa strane mletačkih vlasti da
smije pohoditi župe svoje biskupije u onom dijelu. Biskupu je poznato i to da bi morao
isposlovati kod cara dozvolu da smije obaviti kanonski pohod svojih župa na području
Pazinske grofovije, ali ne zna načina: pred godinu dana pokušao je to postići putem pa-
zinskog prepozita kao dekana onoga kraja, ali se ne nada povoljnom ishodu, a ne usu-
đuje se obratiti Bečkoj nuncijaturi posredstvom kongregacije. Biskup, naprosto, ne
može podnositi toliku uvredu sa strane carevine.¹⁰⁴

U mletačkom dijelu biskup je obavio pohod svih župa i bez ometanja sprovodi svuda
sinodalne konstitucije, prikladne za uklanjanje zloraba, za obnovu ćudoređa i za u-
čvršćenje crkvene stege.

Biskup se savjesno pridržava zapovijedi rezidencije, dijeli redove u određeno vrijeme.
osobno dijeli krizmu i češće kroz godinu propovijeda narodu. Kroz došašće i korizmu

103 Nemoguće je da je u biskupiji bio tako malen broj nepričešćenih u odnosu na pričešćene
1733. godine: najvjerojatnije je omaškom ispao zadnji broj, što se može zaključiti i na temelju
izvještaja istoga biskupa iz 1741. gdje stoji podatak da u mletačkom dijelu biskupije živi
25.570 stanovnika.

104 Vidi bilj. 97.

birani propovjednici siju Božju riječ u katedrali i u nekim zbornim crkvama. Župnici također stalno rezidiraju, na blagdane i u nedjelje hrane povjereno stado nabožnim nagovorima i mjesečno sudjeluju pred prisutnim biskupom na skupovima i rješavaju kazuse savjesti.

Što se tiče materijalnoga stanja biskup je prisiljen izjaviti, iako mu je teško, da je ova biskupska menza nekada bila bogata, a sada se gotovo bratimi s bijedom, jer su zatajila dva veća izvora prihoda: ribolov (pescheria) koji ne donosi gotovo ništa i vrsarski ager koji oskudijeva radnom snagom zbog nezdravoga zraka. I koliko opadaju prihodi toliko rastu troškovi: biskupu je trebalo mnogo novaca za podizanje iz temelja čitave jedne strane biskupske palače; u Rovinju je pred laičkim sudom morao braniti od nepravednoga uselitelja kuću i obranjenu restaurirati; u Vrsaru je bio prisiljen obnoviti zgradu koju je silan vihor bio porušio; stalno mora voditi sporove i parnice za obranu dobara i prava svoje menze, i tako ni parnicama ni obnovi zgrada nema kraja. Biskup prilaže kardinalima na uvid eleborat o ekonomskom stanju biskupske menze, koji je izradio i pod zakletvom potpisao August Vivaldi službeno ovamo pozvan. Iz tog dokumenta jasno proizlazi činjenica da godišnji prihodi nisu nikako dovoljni za biskupovo uzdržavanje, kad se podmire svi troškovi i navedeni radovi te je bila potrebna tuđa pomoć. Menza je bila opterećena i mnogim penzijama od kojih je papinim razumijevanjem bila djelomično oslobođena, ali i dalje postoje neke rezervacije koje je nemoguće podmirivati. Biskupa stalno gnjave i nasrću penzionariji koji ne vjeruju da menza nema mogućnosti za podmirivanje njihovih penzija, u što bi se mogli uvjeriti, jer se precizno vodi administracija.

I što se tiče sjemeništa biskup nema što reći, budući da je pisao posebno pismo kardinalima pred tri mjeseca.

Na kongregaciji su brojevima označili mjesta u relaciji gdje se govori o porečkim redovničkim hospicijima, o činjenici da biskup ne vizitira Pazinsku grofoviju od 1710. godine, o mjesečnim skupovima klera i o sjemeništu.

Sadržaj druge relacije (1737). Biskup neće ponavljati izneseno u relaciji od 1733. godine. U mletačkom dijelu biskupije nije se u međuvremenu nešto važnije dogodilo: biskup je pohodio sve župe; kler živi disciplinirano; broj stanovnika je porastao; u porečkoj se katedrali podigao vrlo ukusan mramorni oltar; po jedan se oltar izgradio u zbornim crkvama Motovuna i Svetoga Lovreča kao i u župnim crkvama Novaka i Višnjana; u Rovinju se gotovo dovršila izgraditi grandiozna i veličanstvena crkva, započeta prije više godina; biskup je kupio zemljište i dao izgraditi veliku, udobnu i osvijetljenu dvoranu u kojoj klerici mogu lakše učiti, jer je ranije za školu služila vrlo nepovoljna i sasvim tamna prostorija; biskup bi mogao još mnogo učiniti za sjemenište, za katedralu koja oskudijeva namještajem i za podizanje mnoštva siromaha iz skrajne bijede, kad se prihodi menze ne bi rasipavali na penzije, desetine, razne obveze i parnice za obranu prava. I tako biskupu ostaje jedva polovica od propisane kongrue. Biskup se brine i za štovanje znamenitih relikvija u biskupiji. Ima ih koje posjeduju autentične dokumente kao: tijela svetih mučenika Projekta, Elpidija, Dimitrija i Julijana u katedrali; tijelo sv. Eufemije, djevice i mučenice u Rovinju; tijelo sv. Viktorije, djevice i mučenice u Savičenti. Ima relikvija i bez autentičnih dokumenata, ali uživaju od pamtivijeka štovanje

kao: tijelo blaženoga Julijana, franjevca i ruka sv. Andrije apostola u Balama; tijela svetih mučenika Viktora i Korone u Svetom Lovreču; jedan trn iz Isusove krune u Motovunu.

Za izvršenje kanonske vizitacije župa u austrijskom dijelu biskup se 1733. i početkom ove godine ponizno obratio caru preko isusovca Vida Jurja Tonnemana koji gaji nadu u pozitivan odgovor, ali ga do danas nema, dapače je prošlog listopada iskrsla još jedna zapreka – carev edikt koji biskup prilaže relaciji. Edikt je kao carev patent upućen iz Beča 20. kolovoza 1736., a grofovijska ga je kancelarija uputila 31. kolovoza svim županima sa zahtjevom da se odluke objave narodu i tekst vrati u kancelariju. Car strogo zabranjuje skladno s ranijim odlukama akvilejskom patrijarhu, njegovom koadutoru, vikaru ili predstavniku, itd. vršenje bilo koje jurisdikcije u austrijskim državama, primanje bez znanja i dozvole regenture u Grazu bilo kakve punomoći, bule i zapovijedi koje mu drago naravi i još manje sprovađanje u djelo ili ratificiranje istih. Dapače se svaki takav čin mora dokinuti i odbaciti kao protivan vrhovnoj vlasti nadvojvode. Na isti je način zabranjeno pozivati podanike ovoga kraja, bilo crkvene bilo laičke, na bilo koji način sa strane ordinarija, biskupa ili vikara koji rezidiraju u mletačkoj državi. Svaki podanik koji prekrši ovaj edikt mora biti strogo kažnjen u životu, u imovini, čak i izgonom. Zabranjeno je ređenima, austrijskim podanicima, poći na ređenje izvan države, a zainteresirani, da izbjegnu sankcije, neka se obrate Bečkoj nuncijaturi za dobivanje otpusnog pisma (dimissoriali).¹⁰⁵

Sadržaj treće relacije (1741). U skladu s instrukcijama kongregacije iz 1725. biskup neće ponavljati pojedinosti iznesene u ranijim relacijama. Biskup je nedavno detaljno provjerio vjeru svojih podanika u mletačkom dijelu i opet započeo novi pohod Poreča na otkrivši ništa naročito.

U austrijskom dijelu tj. u Pazinskoj grofoviji ima 10 župa koje biskup još ne smije pohoditi, iako se u više navrata obratio caru Karlu VI za isposlovanje dozvole. Kapetan grofovije dao je do znanja biskupu da mu neće dozvoliti pohod onih župa, ako prije ne skine zakonito postavljenog dekana i dekanom imenuje pazinskog prepozita Antuna Vida Franjula, kapetanovog šurjaka koji je sve poduzimao i, služeći se neistinom, dokazivao da je služba dekana nedjeljiva i neotuđiva od pazinske prepoziture.¹⁰⁶ Biskupu je sasvim jasno da se radi o preuzetoj novotariji, nepravdi i preudiciju za biskupiju. Biskup se žalio bečkom nunciju koji se odvažno bori za slobodu porečke Crkve, ali se rješenje još odgađa.

Novim popisom stanovnika biskup je ustanovio da u mletačkom dijelu biskupije živi 25.570, a u austrijskom oko 7.000 vjernika; da svih svjetovnih svećenika u oba dijela ima oko 260, a redovnika 80.

Biskup redovito osobno dijeli sakramenat potvrde i svećeničkoga reda, stalno rezidira, češće kroz godinu propovijeda vjernicima i isto zahtijeva od svih župnika, doveo je u

105 Car Karlo VI. samo je postrožio ranije odluke i edikte careva Rudolfa II. (1586), Ferdinanda II. (1637), Leopolda I. (1660, 1681, i 1695) i svoje (1717). Vidi bilj. 68. i 97.

106 Vid Franjul, raniji lovranski župnik, vodio je prepozituru od 1739. do 1761. godine i uspio postati dekan.

Poreč učitelja koji u sjemeništu besplatno poučava klerike i kroz došašće na njegov trošak propovijeda u katedrali strani propovjednik, dok korizmenog propovjednika plaća gradsko vijeće. Biskupa posebno vrijeđa činjenica što katedralu ne ukrašuju sveta tijela mučenika i zaštitnika, biskupa Mavra i Eleuterija, koje su Genovežani pred oko 400 godina osvojivši Poreč nasilno odvezli i uz počasti smjestili u genovsku crkvu nad kojom ima patronat plemićka obitelj de Aurora. Biskup se češće obraćao tamošnjem nadbiskupu i prijatelju Ursiju i uspio isposlovati dva časna dijela svetih tijela koje je pohranio u mramorni oltar, ukusno ugrađen u jednoj kapeli katedrale.¹⁰⁷

11. GAŠPAR NEGRI (1742–1778)

Biskup Gašpar Negri rodio se u Veneciji 1697., postao je svećenik 1721., stekao doktorat obaju prava, bio vrstan pravnik, referent za imovinu patrijarhata i drugih mletačkih biskupija i crkveni odvjetnik pri sudu mletačke nuncijature. Kardinal Ottobono posvetio ga je u Rimu 1732. i papa imenovao novigradskim biskupom, odakle ga je deset godina kasnije premjestio na porečku stolicu. U Poreču je obnovio katedralu, nabavio razni namještaj, otvorio sjemenište i zalagaonicu. Babudri ga smatra najznamenitijim porečkim biskupom što se tiče pobožnosti, znanja, kulture i poduzetnosti. Porečki su kanonici dali izraditi još za života njegov portret s posvetom i postavili ga u sakristiju. Negri je bio posljednji porečki biskup s naslovom vrsarskog grofa, jer su Mlečani nakon njegove smrti sekularizirali Vrsarsku grofoviju. Proučavao je prošlost svoje biskupije i napisao njezin historijat, objelodanjen oko 150 g. kasnije pod naslovom *Memorie storiche della città e diocesi di Parenzo* (AMSI, Is., III, 1887). U Vatikanskom tajnom arhivu sačuvane su dvije relacije biskupa Negrija, stručno i opširno sastavljene. prva 1748. druga 1765. godine.¹⁰⁸

Sažetak relacija. Biskup smatra sebe nedostojnim da u ime pape Benedikata XIV upravlja porečkom biskupijom koja se većim dijelom proteže u mletačkom manjim u austrijskom dijelu, u opsegu od oko 100 milja, napučena je s nešto manje od 40.000 stanovnika u stalnom je porastu: Rovinj ima oko 14.000 žitelja, Poreč je imao početkom novnika u stalnom je porastu: Rovinj ima oko 14.000 žitelja, Poreč je imao početkom stoljeća oko 200 sada broji oko 2.000 duša (II). Biskupija ima ukupno 43 župe: 33 u mletačkom 10 u austrijskom dijelu i gotovo u svima laičke osobe uživaju patronatsko pravo (I), svi crkveni beneficiji pod laičkom su patronatu izuzevši arhiprezbiterat u Poreču i prepozituru u Rovinju koji su pridržani Apostolskoj stolici (II).

Katedrala, posvećena Bl. Dj. Mariji i sv. Mavru i Eleuteriju mučenicima, nalazi se u Poreču, pomorcima prilično poznatoj luci. Plinije Poreč nazivlje gradom rimskih građana. Nije poznato kada je Poreč postao sjedište biskupije. Kao prvi siguran biskup spominje se Ivan koji je 579. god. sudjelovao na gradeškoj sinodi koju je sazvao raskolnički metropolit Elije.¹⁰⁹ Raniji su biskupi kako ih navode razni auktori ili nesigurni ili ih tre-

107 Vidi bilj. 50. i 51.

108 Usp. Babudri, *I vescovi*, str. 272–273; *Hierarchia VI*, str. 328.

109 Biskup spominje gradeškog nadbiskupa metropolitu i odmetnika Iliju zbog troglavog spora. Novija i najnovija historiografija pomakla je osnutak biskupije na polovinu III. st. Usp. gornje bilješke 1–5.

ba uvrstiti u kasnija vremena. Katedrala je bila obdarena mnogim povlasticama i darovnicama sa strane careva, kraljeva i velikaša. Prednjačio je svima car Oton I na čiju je molbu papa Ivan XIII ovlastio akvilejskog patrijarha da je 967. godine, kako vole ističati kritičari, svečano posveti asistiran od 12 sufragana.

Porečka je crkva ranije bila obdarena mnogim utvrđenim gradićima i latifundijama koje su biskupi u raznim razdobljima i prema običajima vremena nifeudirali laicima te je od tolikih i takvih darovnica ostao biskupu još jedino skroman gradić Vrsar s lukom gdje biskup vrši duhovnu i svjetovnu vlast, ali je feud podvrgnut izravno Svetoj stolici (I). Biskup muku muči da sačuva jurisdikciju nad Vrsarom i prisiljen je često putovati sam i nenaoružan u Veneciju da pred prejasnom Republikom bez buke i bez popuštanja brani prava i slobodu svoga feuda koji je pod izravnom zaštitom Svete stolice (II).

Do početka ovoga stoljeća katedrala je bila napuštena, ali je i grad Poreč bio gotovo prazan brojeći jedva oko 200 stanovnika: narod je bio pomoren počevši od genoveških ratova i drugih nesreća ili je drugamo iselio, čak su i raniji biskupi s kurijom, personalom i klericima pretežno živjeli u Vrsaru. No stoljetne su se ruševine odstranile, počele se graditi udobne nastambe, biskupi su se vratili u rezidenciju, ager se počeo obrađivati i sve je krenulo na bolje te sada Poreč pruža gostoprimstvo oko 3.000 žiteljima. Crkva je još neuređena i bez potrebnog inventara zbog gubitka mnogih prihoda i zbog pridošlica čijem srcu još nije prirasla (I).

Ispod glavnog oltara počivaju tijela svetih mučenika Dimitrija i Julijana i druge relikvije. Na drugom se oltaru izlažu vjernicima na štovanje sveti ostaci mučenika Projekta biskupa i Elpidija akolita. Nekada su se čuvala u mramornom sarkofagu tijela svetih mučenika i zaštitnika biskupije Mavra i Eleuterija, ali su ih 1354. Genovežani nasilno oduzeli i odvezli u svoju domovinu. Predšasnik fra Vinko Mazzoleni bio je isposlovao posredovanjem genoveškog biskupa dvije znatnije njihove relikvije koje se posebno čuvaju, jer oltar u koji ih treba ugraditi još nije gotov. Među relikvijama postoji komadić spužve i križa Isusova, a pronađene su za vrijeme nedavnih zidarskih zahvata na biskupskoj palači gdje ih je bio dao ugraditi prije oko 500 godina biskup Oton u olovnoj kapsuli ovjerivši ih velikim pečatom. Pronađene su relikvije bile izložene javnom štovanju i zatim svečanom procesijom po gradu odnesene u katedralu (I). Za vrijeme ranije bijede i napuštenosti grada jedva su jedan ili dva kanonika vršila službu u katedrali, sada ih ima deset i među njima dvije časti: arhiprezbiter koji vodi pastvu u gradu i predgrađu i arhidakon. Postoji skolastik i teolog, ali nema penitencijara. Kanonici dnevno mole božanski oficij u koru i prikazuju jednu misu za dobrotvore (I i II). Kanonici imaju vlastiti statut, sprovode sinodalne odluke, savjesno obavljaju sve obaveze i primaju desetinu janjaca iz cijeloga agera. Desetina se dijeli na 11 dijelova, jer je i biskup kanonik. Češće su izbijali sukobi između kaptola i gradske uprave povodom raznih ceremonija. Biskup je nesuglasice riješio skladno s rimskim obrednikom, prava sažeo u statut koji je ovjerio mletački senat (I). U gradu ima i običnih svećenika, njihovi su uvjeti života vrlo bijedni, jer ne primaju ništa od crkve niti dobivaju misni stipendij (I). Oni služe revno u crkvi (I) i u nadi da će se vremenom domoći kojeg kanonikata (II).

Za obnovu katedrale zalažu se biskup, kanonici, svećenici i narod: oni su zajedno uspjeli nabaviti i postaviti nove orgulje, jer ih ranije nije bilo.¹¹⁰ Širom biskupije vodi se akcija skupljanja milodara za restauriranje bazilike, vrlo drevne strukture koja prema autentičnim ispravama ubraja se među prve u kršćanstvu (II). Biskup želi ostvariti zamisao da obnovi slike skinute od predšasnika, alike ukusno izrađene koje predstavljaju svece zaštitnike glavnih crkava u dijecezi i koje su bile poredane na zidovima srednje lađe (II). Biskup je naumio proširiti sakristiju i ukrasiti je ikonama biskupa Eufrazija koji je oko 546. god. podigao katedralu, osnovao kanonički zbor, obdario je desetinama i drugim povlasticama te drugih biskupa izabranih iz krila kaptola (II). Biskup se latio i naporna pothvata da napiše povijest svoje Crkve: skupio je uspomene, objavio nekoliko knjžica o mozaicima apside, ali zbog prećih poslova započeto ne može nastaviti (II).

Biskupska se palača drži za katedralu, sagrađena je na mjestu prijašnje crkve i prilično je udobna. Biskup posjeduje i druge udobnije zgrade u Vrsaru. U kancelariji postoji arhiv gdje se čuvaju mnogi noviji spisi uz mnoge drevnije raznih papa i akvilejskih patrijarha koji su nekada u čitavoj provinciji uz metropolitansko pravo uživali i svjetovnu vlast. Pohranjeno je i mnogo listina raznih velikaša i nadasve mnogo originala. Prednjače tri knjige dokumenata prepisanih iza 1487. godine po nalogu biskupa Ivana Pavara (sic).¹¹¹ Prijepisi zalaganjem biskupa Jeronima Campeggio od više notara ovjerovljeni i potpisani. U tekstovima ima više pisarskih pogrešaka obzirom na kronologiju (I).

Sjemenište, formalno, ne postoji zbog pomanjkanja prihoda, ali postoji jedna zgrada za učitelja, gdje se klerici iz čitave biskupije besplatno poučavaju (I i II). Na biskupov savjet više bogoslova, napose iz Poreča i Rovinja, studira teologiju i pravo u Padovi.

Biskup češće propovijeda narodu ili iz katedre ili iz ambona, pontificira i skuplja milodare za obnovu katedrale i ukras oltara. Na biskupov se trošak obavlja klanjanje u adventu i korizmi. Vanredni propovjednici dolaze propovijedati u adventu na biskupov trošak, a u korizmi na trošak gradske uprave (I i II). Inače sav je narod u oba dijela biskupije katolički (I i II) i svuda vlada mir, jedino je u rovinjskoj crkvi biskup otkrio razne trzavice i zajedljive svađe i, riješivši jedne, iskrsele su druge još teže, podbadane sa strane civilnih vlasti. Mir i sloga su zavladale kad je sveti otac na biskupovu molbu ime-

110 Čudno da se u razmaku od sto godina zameo trag ranijim orguljama o kojima je 1665. pisao biskup del Giudice (bilj. 52). Nove su orgulje bile kupljene u Veneciji 1759. godine za 600 dukata kod orguljara Nanchini-Dacija (Radole, L' arte, str. 92).

111 Imenovanjem biskupom Ivana Pavara (1487–1500.) papa Aleksandar VI pridržao je sebi i nasljednicima pravo ne samo potvrđivanja nego i imenovanja ne samo porečkih nego i drugih istarskih biskupa. Jeronim Campeggio vodio je porečku biskupiju od 1516. do 1533. godine (Pavat, La riforma, str. 85).

112 Iz ranijih relacija proizlazi da su rovinjske kanoničke prebende bile najbogatije u biskupiji, ali i konstatacija da je u njihovoj sjeni živjelo do 30 i više običnih svećenika s bijednim ili nikakvim prihodima. Gradske su vlasti pokušavale riješiti pitanje nezbrinutih svećenika, biskup je bio nemoćan da išta poduzme, jer je imenovanje prepozita bilo pridržano papi, a ostali su kanonici ljubomorno čuvali svoje beneficije. Česti su bili i otvoreni i javni sukobi između gradske uprave, napose podeštata, i kaptola obzirom na ceremonijal iz ranijih vremena koji je u mnogočemu graničio sa servilnošću. Podeštata je čak konfinirao neke kanonike kao buntovnike. Sve što je biskup mogao poduzeti u napetom stanju i odnosima između kanonika i nižega klera bila je preporuka da papa premjesti grlatog i nepopustljivog prepozita Bagnola 1754. godine i imenuje Ferraresea. Kasnije su gradska uprava i kaptol našli kompromisno rješenje i uključili niži kler u pastvu uz obostrano snošenje plaćanja u jednakim dijelovima (Atti XI, str. 449–470).

novao novog prepozita premjestivši ranijega (II).¹¹² Širom biskupije kler savjesno obavlja svoju službu. Svećenici se redovito sastaju, raspravljaju i riješavaju kazuse, propovijedaju i katehiziraju povjerene im vjernike (I).

U samom Poreču i širom biskupije mnogo ima laičkih bratovština. Ugledniji gradići kao Rovinj i Motovun imaju hospital uz siromahe. Nigdje nema zalagaonice. Uprava bratovština, hospitala, crkava i oratorija prema običaju kraja u mletačkom dijelu u laičkim je rukama i podliježe kontroli civilnih vlasti, dok u austrijskom dijelu polažu račun i biskupu za vrijeme kanonskoga pohoda (I).

Mletački je senat poklonio kuće i zemlju u Poreču izbjeglicama iz Kredskoga kraljevstva i iz drugih grčkih mjesta koja su okupirali Turci. Novi stanovnici, zaraženi raskolničkim zabludama, zadali su mnoge brige prethodnicima prema pisanju biskupa Adelašija iz 1675. godine. Kad su stariji izumrli djecu su katoličke majke odgajale u katoličkoj vjeri i danas nema više ni traga grčkim zabludama (I).

U biskupiji ne postoji nijedan samostan redovnica, dok ih ima deset za redovnike raznih redova. Samostani su rasijani na raznim mjestima, u svima se ne obdržavaju pravila budući da u nekima žive po jedan do dva redovnika. Godine 1743. nastanili su se u hospiciju na domak Poreča braća propovjednici koji prednjače svima neporočnim životom, predavaju filozofiju i moralku, odgajaju klerike i vježbaju ih u svim crkvenim disciplinama, poučavaju neuke, stalno propovijedaju, posjećuju bolesnike i u svemu su na raspolaganju biskupu (I).¹¹³ U Poreču postoje još samostan konventualaca izvan gradskih zidina i hospicij Kongregacije sv. Jakova Salamancijskog. U Rovinju djeluje samostan male braće na otoku sv. Andrije, onaj opservanata izvan grada i hospicij servita na vlastitom otoku. U Motovunu ima hospicij servita i kod Vižinade onaj franjevac opservanata. U austrijskom dijelu postoji u Pazinu samostan strogih opservanata, a u Svetom Petru u Šumi pavlinski samostan s područnim hospicijima na Koruni i na Kanfanarštini u mletačkom dijelu (II).

Biskupija se služi vlastitim kalendarom prema vrlo drevnom običaju (*ex antiquissima consuetudine*) s oficijem svetaca akvilejske metropolitske crkve. Sv. Foška, djevica i mučenica, posebno se štuje u Rovinju, Vrsaru i Žminju uz brojno sudjelovanje naroda. Biskup je dozvolio njezin oficij za mletački dio biskupije i moli papino odobrenje (II).¹¹⁴

U župama gdje se talijanski govori, bogoslužje se vrši na latinskom jeziku, u seoskim se župama pretežno glagolja ili se barem poslanica i evanđelje čitaju hrvatski (I). Bogoslužje se svuda vrši na latinskom jeziku, jedino se hrvatski katehizira i propovijeda po seoskim župama (II).

U biskupiji ima osam zbornih crkava s kanonicima: prednjači ona sv. Eufemije u Rovinju, prekrasna po strukturi, divna po položaju i drevna po osnutku, časna po napuče-

113 Prema Babudriju (Parenzo, str. 142) dominikanci su se nastanili u Poreču 1752. i zamijenili oratorijance (bilj. 92). Oni su dali veliki doprinos na kulturnom i vjerskom polju kod klera i puka.

114 Sv. Foška, djevica i ravenska mučenica, još se štuje svečanije u Žminju gdje joj je posvećena poveća crkva: prva je bila starokršćanska iz VI. st., današnja potječe iz 1870. Dolaskom Hrvata, vjerojatno kao pogana, prva je crkva bila propala, ali su je u VIII. st. pokrštenu Hrvati novo podigli i posvetili istoj svetici (Šonje, Crkvena arhitektura, str. 87–89).

nosti naroda i po broju klera. Biskup ju je proglasio 1747. god. časnom (insignis) uz uporno nastojanje kaptola, napose zato što se ondje na poseban način štuje gotovo sasvim ušćevano tijelo sv. Eufemije, kalcedonske djevice i mučenice. Zbornu crkvu resi šest kanonika i mnoštvo svećenika i klerika. Prva je čast prepozit kome je povjerena pasta uz pomoć dvaju kapelana. Ta je čast stalno pridržana Svetoj stolici. Jedan je kanonikat ovisan od patronata, ostali se dijele prema novom pravilniku Apostolske kancelarije. U neposrednoj blizini postojala je biskupova palača koju je predšasnik pristankom Kongregacije prodao gradskoj upravi uz godišnju novčanu stanarinu. Zgrada je bila djelomično porušena za vrijeme proširivanja crkve. U Rovinju je biskup običavao imati preslušnika (auditor causarum) kome je povjeravao i druge poslove. Druga je po redu zborna crkva sv. Stjepana u Motovunu, velika i krasna, bogata mnogim relikvijama. Ona ima pet kanonikata s plebanusom na čelu, uživa pravo kooptiranja novog kanonika na ispražnjeno mjesto i pravo biranja i predlaganja biskupu na odobrenje župnike za mnoge ovisne župe. Treća je po časti zborna crkva sv. Sofije koja se ranije nalazila u Dvigradu, gradiću koji se u prošlom stoljeću gotovo porušio i, odselivši stanovništvo, odselili su i kanonici u Kanfanar, novo sjedište župe i kaptola. Zbor ima četiri kanonika, oni su podvrgnuti izboru prema mjesečnom pravilu (regulae mensium electione subiecti). Primanja su im dostatna za život i svake nedjelje po jedan ide misiti u dvigradske ruševine gdje je još sačuvana crkva. Biskup misli da je ova crkva nakon porečke najstarija: dovoljno je prostrana, ima tri lađe, a prekrasni stupovi, glavni oltar i pulpit čine njezinu drevnost časnom. Ostale zborne crkve jesu: sv. Martin u Svetom Lovreču, Sv. Vincencije u Savičenti, Bl. Dj. Marija u Balama, sv. Mihovil u Žminju i sv. Šimun i Juda u Tinjanu (I).¹¹⁵

Po poljima i brežuljcima vide se mnoge crkve, mahom siromašne, potrebne najnužnijeg inventara i sve su povjerene brizi laika (I).

Mnogi su sporovi i sukobi bili nastali između civilnih vlasti Pazinske grofovije i biskupovih prethodnika o čemu su i sami pisali u izvještajima. Sadašnji je biskup uspio pomiriti duhove i 1745. pohoditi one župe na veliko veselje naroda. Ljeti 1747. ponovio je kanonsku vizitaciju Pazinskoga kraja, u pazinskoj je crkvi dijelio redove, imenovao dekana u osobi pazinskog prepozita koji u austrijskom dijelu vrši i službu preslušnika te lakše slučajeve sam riješava a teže prošijeduje biskupu (I).¹¹⁶ Kolovoza 1746. biskup je za vrijeme kanonskog pohoda u pazinskoj crkvi posvetio tri oltara¹¹⁷ i tri u Svetom Petru u Šumi, gdje je ranije bio posvetio i samu crkvu.¹¹⁸ Za vrijeme ovoga pohoda biskup se razbolio i vratio se u Poreč, ali mu je carica dobrohotno dozvolila da isti može završiti u zgodno vrijeme (II).

Biskup Negri koji je vruće želio sam doći u Rim i osobno obaviti vizitaciju završava relacije preporučujući sebe i svoju Crkvu papi i kardinalima.

115 Usp. bilj. 55.

116 Biskup je imenovao dekanom prepozita Franjula koga nije htio nipošto imenovati raniji biskup Mazzoleni (bilj. 106).

117 Isti je biskup posvetio obnovljenu i povećanu prepozitsku crkvu prema uklesanom zapisu iznad glavnoga ulaza.

118 Tada je bila župna crkva ona sv. Roka na groblju. Ukidanjem pavlina postala je župnom crkvom 1783. crkva sv. Petra i župa se prozvala Sveti Petar u Šumi.

RIASSUNTO

Le relazioni ad limina dei vescovi parentini che ressero la diocesi dal 1588 al 1778, cioè Cesare de Nores, Giovanni Lipomano, i fratelli Leonardo e Ruggero Tritonio, Giovanni del Giudice, Nicolo Caldana, Alessandro Adelasio, Antonio Vaira, Pietro de Grassi, Vincenzo Mazzoleni e Gasparre Negri presentano un saggio documentario delle più varie notizie e fatti saputi, scoperti e trattati durante e dopo le visite pastorali alle parrocchie e nei sinodi diocesani.

Sarebbe impossibile elencare tutti i problemi trattati dai vescovi nelle loro relazioni compilate, fin dagli inizi, in modo piuttosto spontaneo, sbrigativo o dettagliato, ma senza uno schema prestabilito e dopo il 1725 più approfondite e documentate a causa di un questionario particolareggiato prescritto dalla Congregazione del Concilio.

La diocesi di Parenzo, come pure quelle di Pola, Parenzo e Trieste, era divisa in due parti dal confine austro-veneto, confine da principio aperto, confine in alcune parti incerto e spesso pericoloso, confine che divideva lo stesso popolo in „reali” e „veneti”, confine che a causa relazioni tese tra l’ Austria e la Repubblica Veneta troncava ogni contatto del vescovo con il clero e i fedeli della parte austriaca.

I primi vescovi parlano della dilagazione del protestantesimo e delle contromisure adottate per estirpare l’eresia specialmente nella parte austriaca con l’aiuto del braccio secolare; parlano di superstizione importata specialmente da fuggiaschi dalmati, montenegrini, albanesi e greci, molti dei quali di religione ortodossa; parlano di bilinguismo nella liturgia, cioè della lingua latina e veteroslava; parlano di grande penuria di libri liturgici glagolitici e di clero croato, anzi il de Nores desidererebbe fondare a Parenzo un seminario croato; parlano della vita monastica in una decina di conventi di vari ordini maschili in alcuni dei quali regnava la decadenza e non si osservava la regola monastica che la legislazione Tridentina e lo zelo dei vescovi introdussero.

I vescovi vissuti dopo la guerra cosiddetta degli Usocchi (1617) riferiscono sullo stato economico deplorabile in cui versava il popolo e il clero in conseguenza di scorrerie, devastazioni dei raccolti, incendi di case, tuguri e chiese campestri, vendette e spargimento di sangue innocente perfino di sacerdoti e religiosi lungo il confine; riferiscono sulla viva fede incontrata fra il popolo in tempi così tristi e pericolosi.

Gli ultimi vescovi si lamentano dell’ingerenza della cattolicissima casa imperiale d’ Austria negli affari strettamente ecclesiastici e spirituali, quasi inconsci dell’ illuminismo che negli stati europei preparava il terreno all’assolutismo e la tanto desiderata supremazia dei sovrani sulla Chiesa nazionale culminante in Austria con il giuseppinismo.